

Lunds universitet
Socialhögskolan
Magisterkurs SOA 203
Vårterminen 2002

Det senmoderna familjelivet

Författare: Karolina Borsits
Handledare: Bodil Rasmusson

ABSTRACT

The purpose of this essay was to examine the latemodern family and what impact the latemodern family life has had on the children. This has been achieved by taking the concept of family and individualization as a starting point, and viewed in the light of a historical retrospect.

My questions at issue were:

- What processes in the development of society has contributed to create the conditions of the latemodern family?
- What are the characteristics of the latemodern family?
- How can the concept of individualization be understood in context of the latemodern family life and childhood?
- What influence has the latemodern family life had on the individual and the child?

The essay has been based on a literature review, and can be viewed upon as a theoretical qualitative study. The study has been hermeneutical and I have related my pre comprehension to the hermeneutical spiral.

I have by working on this essay come to the conclusion that there has been an increased individualization of the individual during time. Different social processes and changes in society has made a contribution to this development. The development has influenced the family and with that the individual.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	5
1. INLEDNING	6
1.1. Problemformulering	6
1.2. Syfte och frågeställningar	8
2. METOD	8
2.1. Metodval	8
2.2. Vetenskapsteoretiska utgångspunkter och förförståelse	9
2.3. Perspektivval	11
2.4. Urval	12
2.5. Avgränsningar	13
2.6. Tillvägagångssätt	14
2.7. Tillförlitlighet	15
2.8. Uppsatsens disposition	15
3. CENTRALA BEGREPP	15
3.1. Familjebegreppet	15
3.2. Barn och barndom	17
3.3. Individualiseringsbegreppet	17
3.3.1. Holters beskrivning av individualiseringsbegreppet	18
3.3.2. De ”Tre I:na”, Institutionalisering, Individuering och Individualisering	18
3.3.3. Systemet och livsvärlden	19
3.3.4. En tilltagande individualisering	19
3.4. Postmoderna – respektive senmoderna samhället	20
4. HISTORISK TILLBAKABLICK	21
4.1. Före Kristi födelse	22
4.2. Ättesamhället	23
4.3. 1500- och 1600- talet	23
4.4. 1600- och 1700- talet	23
4.5. 1700- och 1800- talet	25
4.6. 1920- till 1930- talet	26

4.7. 1950- till 1980- talet	27
4.8. Historisk tillbakablick på barnet och dess socialisering	28
5. DET SENMODERNA FAMILJELIVET	32
5.1. Det senmoderna familjelivets karaktäristika	32
5.2. Mot ökad individualisering	37
6. INDIVIDEN I DET SENMODERNA SAMHÄLLET	41
6.1. Ontologisk trygghet – Giddens struktureringsteori	41
6.2. Individualiseringens konsekvenser	46
6.2.1. Konsekvenser i familjen	46
6.2.2. Konsekvenser för individen	48
6.3. Människans behov av trygghet och kontinuitet	52
6.4. Individens behov av grupptillhörighet	56
7. ANALYS	59
7.1. Analysens upplägg	59
7.2. Uppsatsens första, andra och tredje frågeställning samt dess förförståelse	59
7.3. Samhället, familjen och individualiseringsprocessen	60
7.3.1. Historisk tillbakablick	60
7.3.2. Förändrad syn på barnet och barndomen	61
7.3.3. Individen integreras i aktiviteter utanför familjen	62
7.3.4. Förändrade familjebetingelser	64
7.3.5. Kärnfamiljen	66
7.4. Uppsatsens fjärde frågeställning samt dess förförståelse	67
7.5. Det senmoderna familjelivet och individen	67
7.5.1. Individuella och gemensamma projekt	67
7.5.2. Ökad information och kulturell friställning	68
7.5.3. Ökade valmöjligheter och ambivalens	69
7.5.4. Individens behov av grupptillhörighet	72
8. SLUTDISKUSSION OCH EGNA REFLEKTIONER	73
8.1. Förslag på empiriska undersökningar	76
9. KÄLLFÖRTECKNING	78

9.1. Referenser	78
9.2. Övriga källor	81

FÖRORD

Jag vill börja med att ägna ett stort tack till min närmsta familj och mina vänner, som har gett mig inspiration, motivation och framförallt positivt stöd, att genomföra denna uppsats. Utan Er hade inte detta uppsatsarbete varit möjligt.

Jag vill även tacka handledare Bodil Rasmusson, för goda synpunkter och god handledning vid genomförandet av denna uppsats.

1. INLEDNING

1.1. Problemformulering

Familjen har alltid varit central för mig, och bilden av den kanske något romantiserad. I hemmet erbjöds det värme och trygghet av modern, styrka, rättvisa och påitlighet av fadern. Föräldrarna fanns alltid till hands när barnen behövde tröst, stöd och kärlek, de var närvarande efter lek i de nybärgade höet och i köket spreds sig en väldoft av nybakade bullar tillsammans med bryggt kaffe och hemmagjord jordgubbssaft. Gästfriheten var alltid stor, det fanns utrymme för både släkt och vänner. Bilden jag beskriver, skulle kunna vara tagen ur en gammal svart vit Edvard Persson film från 40-talet. Rätt och fel kunde tydligt urskiljas och familjen hade en central plats i barnens trygghet. Familjens struktur förändras liksom samhällets, det väsentliga är dock inte de nybakade bullarna, utan den trygghet som familj och socialt nätverk kunde och kan erbjuda barnen.

Moderniseringen av vårt samhälle innebar grundläggande förändringar i människors vardagsliv. De erbjöds ökad social trygghet och därmed även större personlig frihet. Krafterna som drev utvecklingen framåt historiskt, driver den vidare i dag och samhället utvecklas till ett postmodernt/senmodernt samhälle. Olika sociala processer driver samhällsutvecklingen framåt och i diskussionen förekommer skiftande begrepp. Socialpsykolog Lars Dencik använder bl.a. individueringsbegreppet, vilket introducerades av de norska socialpsykologerna Harriet Holter och Hildur Ve. Individueringsbegreppet innebär bl.a. att alltfler individuella aktiviteter sker utanför familjens sociala nätverk (Dencik, 1999). Ett närliggande begrepp är individualisering, vars innebörd jag finner intressant att undersöka, i relation till familjens föränderlighet.

De förändringar som har skett och sker i samhället medför både positiva och negativa effekter, vilka i sin tur påverkar familjen och därmed även individen d.v.s. barnet. Den tyske socialpsykologen Thomas Ziehe menar att moderniseringsprocesserna medför en successiv ”kulturell friställning”, d.v.s. barn och vuxna omfattas inte längre av kända sociala gemenskaper och traditioner (Bäck-Wiklund, 2001). Engelske sociologen Anthony Giddens anför, att det senmoderna samhället präglas av ett ständigt informationsflöde och av föränderlighet. Sammantaget påverkar detta individen, såvillvida att framtiden aldrig ter sig förutsägbar (Månsson, 1998). Enligt tyske sociologen Arnold

Gehlen, frigörs människor från sin bakgrund, från sin traditionella sociala tillhörighet och individen träder i förgrunden (Dencik, 1999). Faktorer som förmodligen påverkar vår familj idag.

Familjen och familjebegreppet har genom historien haft skiftande sammansättning, funktion och innebörd. Det råder i dag varierande typer av familjekonstellationer, trots detta saknas viktig kunskap inom forskningsområdet (Socialvetenskaplig tidskrift, 2001). Ulf Hyvönen recenserar Kristina Larsson-Sjöbergs avhandling "Barndom i länkande familjesystem". Hyvönen skriver att det senmoderna familjelivet, kan anses som en ny normalitet för ett stort antal barn och vuxna. Dessa nya familjestrukturer och relationer, kan inte förstås utifrån kärnfamiljen som norm. Hyvönen efterlyser därför ett vidgat familjebegrepp (ibid). I tidskriften "Forskning och framsteg", skriver filosof Michael Gähler och sociolog Jan O Jonsson, att det är anmärkningsvärt att det finns så lite kunskap kring varför förändringarna i familjekonstellationerna uppstått, samt vilka följderna är för de individer som ingår i skilda familjesystem (Forskning & Framsteg, 2001). Socialpsykolog Thomas Johansson anser att tidigare forskning kring barns identitetsutveckling till stor del utgår från den traditionella kärnfamiljen, samt från psykoanalytisk teori. Johansson tycker sig här finna ett kunskapsglapp, då dagens familjer inte ser ut som de gjorde tidigare (<http://www.gp.se/special/familjer/artiklar/art04.shtml>, 02-02-20).

Jag anser att familjen utgör en viktig grund i individens tillvaro och utveckling. Det lilla barnet föds in i en familj, och under livets gång finns det alltid någon form av familj kring henne/honom. Denna familj kan ses som en grupp, vars erfarenheter inverkar på individen medvetet och omedvetet, då hon/han senare ingår i olika gruppkonstellationer. Familjen påverkar individen, liksom många andra faktorer i vår komplexa tillvaro, anser jag. Människan ingår samtidigt i ett samhälle med dess fungerande system och kultur, vilket i sin tur påverkar den lilla individen. Det är en växelverkan mellan mikro- och makro nivå

Jag finner det intressant att göra denna uppsats i socialt arbete, då familjen ständigt omger oss både i vårt yrke och privat. Vissa yrkesområden arbetar direkt med familjen och andra indirekt via individen. I mötet med familjer finns ibland en upplevelse av misslyckande hos familjemedlemmarna, t.ex. hos parterna i den splittrade familjen. För att kunna minska skuldbördan hos de berörda, är det viktigt att vi som socionomer har kunskap om familjen i dagens samhälle. Det finns många frågor att besvara;

Hur påverkas barns rolltagande av att ingå i kärnfamilj, ombildad familj respektive ensamstående familj? Är barnet som växer upp i de nya familjekonstellationerna mera självständigt präglade, och därmed bättre rustade för den mångfald av val som erbjuds i det senmoderna samhället? Vad innebär kärnfamiljsbegreppet och används ordet i dagens samhälle? Vad sker när ett barns biografi inte längre är föreskriven, och individens identitet inte längre är lika obestridlig som den var tidigare? Jag anser det dock nödvändigt att först studera familjen ur ett större perspektiv, då vi inte lever isolerade från vår omgivning och dess påverkan. Med anledning av detta kommer jag att studera familjen historiskt, för att eftersöka hur familjen såg ut, hur den har förändrats och varför. Denna kunskap leder fram till det senmoderna samhället och dess familjeliv, och slutligen dess inverkan på barnen.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka vad som karakteriserar den senmoderna familjen och vilken inverkan det senmoderna familjelivet får för barnen. Detta kommer att ske med utgångspunkt i familjebegreppet och individualiseringsbegreppet, och mot bakgrund av en historisk tillbakablick.

- Vilka processer i samhällsutvecklingen, har bidragit till att skapa den senmoderna familjens villkor?
- Vad karakteriserar den senmoderna familjen?
- Hur kan begreppet individualisering förstås i relation till det senmoderna familjelivet och den senmoderna barndomen?
- Vilken inverkan har det senmoderna familjelivet på individen och barnet?

2. METOD

2.1. Metodval

Uppsatsen bygger på en litteraturgenomgång och kan karakteriseras som en teoretisk kvalitativ studie. Mitt val av litteratur har skett utifrån begreppen familj och individualisering. Studien är hermeneutisk och jag relaterar min förförståelse till den hermeneutiska spiralen.

2.2. Vetenskapsteoretiska utgångspunkter och förförståelse

Positivism och hermeneutik är två vetenskapliga huvudriktningar. Den förstnämnda positivismen, har sitt ursprung från naturvetenskapen och hermeneutiken är utpräglad humanistisk till sin inriktning. Positivismen kan sägas se till delar och inte till helheten, anses något abstrakt och strävar efter att avbilda och förklara. Hermeneutiken kan ses som ett samhällsvetenskapligt forskningsideal, strävar mot att konkretisera och problematisera, anses vara tolkande och förklarande (Gilje & Grimen, 2000). Hermeneutiken är en tolkningslära och används både för att tolka texter och människors upplevelser/beteende. I hermeneutisk texttolkning är det viktigt att vara medveten om *den hermeneutiska cirkeln*, vilket innebär att helheten är mer än delarna. Tolkarens intresse för ett speciellt fenomen bygger på en viss förförståelse, med hjälp av denna går tolkaren in i texten, samt tolkar och undersöker materialet utifrån förförståelsen. Detta fortgår i en ständig process, forskaren pendlar mellan att titta på textens delar respektive dess helhet. Allt eftersom textdelarna relateras till textens helhet ökar förståelsen av ett visst fenomen. Denna process kallas för *den hermeneutiska spiralen* (Svensson & Starrin, 1996).

Detta resonemang vill jag återknyta till mitt intresse och mina frågeställningar. Jag har en förförståelse med mig in i min undersökning, vilken fungerar som en drivkraft. Det är dock viktigt att jag är medveten om denna, så att jag inte styrs av min "naiva teori". Min förförståelse utgick bl.a. från föreställningen om att kärnfamiljen blivit uppluckrad till följd av samhällsförändringar. Arbetskraft från såväl mannen som kvinnan krävdes på arbetsmarknaden. Detta medförde att kvinnan som tidigare varit ekonomisk beroende av sin make, blev ekonomiskt oberoende. En effekt av detta var att kvinnor inte behövde stanna kvar i destruktiva förhållanden. En annan förändring i samhället var att kyrkan fick och fått allt mindre inflytande i dagens samhälle och därmed även i familjen. Detta har medfört att individen inte är lika starkt styrd av dess normer och regler, d.v.s. människan ges större valmöjligheter utanför kyrkans kontrollerande makt. Utifrån min förförståelse ser jag både positiva och negativa aspekter i den utveckling som ägt rum. Det är en fördel att kvinnor inte behöver finna sig i outhärdliga förhållanden, samtidigt som ett uppluckrat familjesystem kan förmodas få konsekvenser för barnen, dock bär inte enbart kvinnan ansvar för detta. Det är bra att individen ges större frihet i relation till kyrkans tidigare maktposition. Samtidigt har människor inte längre någon självklar värdegrund och moral att hålla sig till. Utbudet av valmöjligheter ökar, liksom ambivalensen inför vilket val som är det rätta.

Min uppfattning är att barndomen skall präglas av trygghet, kärlek, tillit och närhet, men även respekt, vägledning, normer och gränssättning. Inom bl.a. den psykodynamiska traditionen anses det att de första levnadsåren i en människas liv, utgör grunden för det kommande livet. Detta vill jag inte motsäga, dock anser jag att det inte behöver innebära att barn med tragisk barndom är dömda till ett sämre liv. Jag tror att människan har möjlighet till förändring genom hela livet, dock är utgångsläget bättre för ett barn med trygg barndom. Det är inte enbart barndomen som påverkar individen. Människan ingår i en komplex tillvaro, och påverkan sker både från den direkta och indirekta omgivningen. Till min förförståelse hör även att jag anser att barn har rätt till båda sina föräldrar, när det är möjligt. Då både modern och fadern tillför viktig kunskap till barnet.

Jag har alltid ansett att vi får en ökad kunskap både om oss själva och olika fenomen, om detta studeras ur ett utifrån perspektiv. Gilje och Gimen (2000) omnämner Toulmin i sin bok ”Samhällsvetenskapernas förutsättningar”. Toulmin anser att individen kommer för nära vissa aktiviteter, så nära att han/hon är oförmögen att se aktiviteten från ett flertal sidor. Dessa individer har god *insikt* i vad som sker inifrån, dock saknar de *utsikt*. För att vi skall kunna få *utsikt* samt kunskap om en händelse eller aktivitet, krävs det att vi betraktar aktiviteten utifrån (Gilje & Grimen, 2000). Min förhoppning är att denna teoretiska uppsats, skall ge mig möjlighet att få betrakta det förändrade familjelivet, med större distans, d.v.s. utsikt.

Individen ingår i en större helhet som ständigt är föränderlig. För att kunna öka förståelsen och kunskapen kring varför familjen har förändrats i takt med samhällsförändringar och därmed även barndomen, väljer jag att placera människan i ett större sammanhang, samt anlägga ett sociologiskt perspektiv. Èmile Durkheim anför att vetenskapen skall förklarar sambandet mellan orsak och verkan. Sociologin har även intresse av de sociala fenomenens funktion (ibid). Detta vill jag sammankoppla med mitt intresse kring familjens föränderlighet.

2.3. Perspektivval

Uppsatsens fokus förläggs på familjen i samhället, respektive individen och barnet i familjen. Med anledning av detta väljer jag att utgå från ett sociologiskt och social psykologiskt perspektiv.

Vilken människosyn jag som människa har inverkar både på mitt tänkande och handlande, inte enbart i mötet med andra individer, utan även i det material som jag kommer att återge i min uppsats.

Rosmari Eliasson anför, att till individens människosyn hör inte enbart individens syn på hur vi blir till och utvecklas, utan också varför vi fungerar, hur vi förändras och ändå förblir samma person (Eliasson, 1995). Jag anser att oavsett om en individ har en syn som är underbyggd av en vetenskaplig teori eller en "naiv teori" (privat teori), påverkar det personens sätt att tolka, förstå och analysera omgivningen. Eliasson återkommer till detta och nämner att det generellt sett går att urskilja fyra vetenskapliga traditioner, som influerar människors vardagstänkande. De är *arvsteorin*, *behaviorismen*, *psykoanalytiska teorin* och *verksamhets- och interaktionsteorierna*, jag kommer inte att närmare beskriva dessa i denna uppsats (ibid).

De olika vetenskapsteorierna, innehar en objekt respektive subjekt syn på människan, teorier kan dock inneha både/och. *Subjektsyn* innebär att individen är aktiv, autonom och självständig samt innehar valmöjligheter. *Objektsyn* betyder att människan inte har valmöjligheter p.g.a. den egna biologin. Arvsteorin och behaviorismen kan anses ha objekt syn på individen, psykoanalytiska teori och framförallt verksamhets- och interaktionsteorierna innehar en subjekt syn. Individen som subjekt är en positiv syn, dock är den inte helt överförbar till verkligheten, utan är *både/och*. Människan är både handlande och beroende, d.v.s. ett objekt då vi påverkas i vårt samspel med andra, samtidigt som vi är ett subjekt när ansvar tas, förhandlingar, önskemål o.s.v.. Det skall inte i heller förglömmas att vi lever i en påverkan av samhället, vilket även styr våra handlingar (ibid).

I mitt uppsatsarbete har jag både en objekt och subjekt syn på individen. Jag har valt att anlägga två fokus dels på familjen i samhället och dels på individen samt barnet i familjen. Min syn kommer därmed pendla mellan människan som en aktiv, handlande varelse och ett föremål i en samhällelig process. Oavsett subjekt eller objekt syn, krävs det att vi distanserar oss för att viktig kunskap inom området skall framkomma. I likhet med Eliasson anser jag att alla de verksamheter som vi som

människor ingår i, lek, skola, arbete, hemarbete, fritid, vänskap, kärlek, drömmar och fantasier, har påverkat vårt handlande i olika situationer och vår psykiska utveckling.

2.4. Urval

Uppsatsen bygger på en litteraturgenomgång och kan karaktäriseras som en kvalitativ teoretisk studie. De böcker och artiklar som uppsatsen baseras på är litteratur med historisk, sociologisk, socialpsykologisk och barndomssociologisk inriktning. Materialet är hämtat ur olika bibliotek och från internet. De datakällor uppsatsen tagit sin utgångspunkt ifrån är följande;

För att klargöra familjebegreppet har Kristina Larsson-Sjöbergs (2000) avhandling *"Barndom i länkande familjesystem"* använts. Larsson-Sjöberg är socionom och har arbetat ett flertal år med socialt arbete på fältet. Uppsatsen *"Familjen i historien"* från ekonomiska- och historiska institutionen av Ann Ighe, Birgit Karlsson och Martti Rantanen (2002) används också vid redogörelsen av begreppet.

Vid definitionen av individualiseringsbegreppet har socialpsykolog Lars Dencik & Per Schultz-Jørgensens (1999) antologi *"Börn og familie i det postmoderne samfund"* och Harriet Holters (1975) bok *"Familjen i klassamhället"* studerats. Dencik är psykolog och professor i socialpsykologi, och har forskat kring barn, familjeförhållanden och institutions liv. Schultz Jørgensen är professor i socialpsykologi och har forskat kring barn, familjeförhållande och sociala inrättningar. Holter är socialpsykolog och har bl.a. medverkat i en undersökning som inleddes 1969, om familjerelationer och yttre sociala förhållande.

Historisk genomgång sker utifrån idéhistoriker Ronny Ambjörnssons (1978) bok *"Familjeporträtt"* och Jurist Anna Singers (2000) avhandling *"Föräldraskap i rättslig belysning"*. Ambjörnsson är idéhistoriker och har bl.a. beskrivit familjen och dess medlemmar genom tiden. Singer är jurist på Riksförbundet BRIS i Stockholm och har arbetat som lärare i familjerätt vid Uppsala och Linköpings universitet.

Successivt löper den historiska åerblicken fram till nutid, dess familjeliv, samt dess inverkan på individen och barnet. Socialpsykolog Lars Dencik & Per Schultz-Jørgensens (1999) antologi,

innehållande olika författare *"Börn og familie i det postmoderne samfund"* används, såäven professorn i socialt arbete Margareta Bäck-Wiklunds, och Tommy Lundströms (2001) antologi, *"Barns vardag i det senmoderna samhället"*. Bäck-Wiklund har forskat kring familjer, föräldraskap och vardagsliv. Lundström är docent i socialt arbete och har inriktat sin forskning på social barnavård samt det sociala arbetets metoder och organisatoriska villkor

Psykolog Hans Gordons (2002) artikel *"Om människans belägenhet"*, tillförs uppsatsen för att anföra individens behov av grupp i det alltmer individualistiska samhället. Gordon är docent, leg psykolog och leg psykoterapeut.

För att beskriva det senmoderna samhället, dess effekter och den ontologiska otrygghet som kan uppträda i detta samhälle används Anthony Giddens teori. Per Månssons (1998) bok *"Moderna samhällsteorier"* och sociolog Anthony Giddens (1996, 1997) böcker *"Modernitetens följder"* och *"Modernitet och självidentitet"* kommer att studeras för detta ändamål.

Några av författarna som jag har använt mig av i denna uppsats ingår i BASUN- projektet, ett komparativt forskningsprojekt om barndom och samhällsutveckling i Norden. Ansvarig ledare för projektet är Dencik, medverkar gör även Schultz Jörgensen och Bäck-Wiklund. Författare som tillkommer senare i denna uppsats och som också ingår i BASUN- projektet är bl.a. Ivar Frønes, An-Magritt Jensen, Kari Moxnes, Mai Heide Ottosen och Jens Qvortrup.

För att komplettera och bredda uppsatsen har mera litteratur tillkommit efter hand. Litteraturen har studerats utifrån mina frågeställningar och dess begrepp. Med hjälp av frågeställningarna och begreppen sker även mina sökningar, avgränsningar och mitt urval. Jag tolkar, utvecklar, och följer upp vad som är centralt utifrån syftet (Svensson & Starrin, 1996). Genom att studera varierande litteratur, tolka, klargöra, förtydliga och förklara, utmynnar detta arbete i nya frågor.

2.5. Avgränsningar

De avgränsningar som kommer att ske i denna uppsats är följande. Direkt kvinno- respektive mansforskning kommer inte att beröras, då jag av utrymmesskäl måste begränsa mig. Ren forskning kring föräldraseparation och dess effekter kommer inte att diskuteras i avhandlingsdelen.

Homosexuella familjer och dess problematik kommer inte att beröras i uppsatsen. Jag kommer inte i heller att utgå från några direkta individualpsykologiska teorier.

I genomgången av materialet fann jag individualiseringsbegreppet ständigt återkommande i såväl sociologisk som socialpsykologisk litteratur rörande dagens familjeliv. Jag finner begreppet intressant och centralt. Begreppet kommer att studeras och användas för att öka förståelsen av de sociala processer som har påverkat samhällsutvecklingen och därmed även familjen. Tillsammans med familjebegreppet utgör dessa ord sökmotor samt avgränsning i mitt val av böcker m.m..

2.6. Tillvägagångssätt

Innan uppsatsarbetet tog form, hade jag ett stort intresse av hur barn påverkas i deras rolltagande, och dåfrämst när de ingår i skiftande familjekonstellationer. Dock ansåg jag det vara av vikt att beakta samspelet mellan individ och samhälle. Detta resulterar i att jag väljer att göra en teoretisk genomgång, för att öka kunskapen kring det senmoderna familjelivet. Uppsatsen är en studie från makro- till mikro nivå, med anledning av detta anser jag det befogat med en litterärstudie. Uppsatsen är till största del baserad på sociologisk litteratur, då tyngdpunkten ligger kring familjen i samhället d.v.s. kring den senmoderna familjen. Avslutningsvis förs ett visst resonemang ner till den senmoderna barndomen och då kommer litteratur med barndomssociologisk inriktning tillföras. Genom det sociologiska perspektivet sätts individen in i en större helhet, och via det socialpsykologiska uttröns samband mellan individ och grupp.

Jag har eftersökt information i vetenskapliga tidskrifter, i social- och beteendevetenskapliga bibliotekets böcker, under familjesociologi, samt ur biblioteksregistret Libris. I mitt val av litteratur, har jag till viss del styrts av den litteratur som ständigt återkommit i andra författares källförteckningar..

Jag kommer att analysera materialet fortlöpande genom arbetets gång, både i sin helhet och i delar, successivt prövas de olika delarna mot vartannat (Svensson & Starrin, 1996). Resultatet av analysarbetet kommer dock inte att redovisas förrän i uppsatsens analysdel. Materialet och kunskapen i denna uppsatsgenomgång kommer slutligen att utmynna i empiriska undersökningsförslag.

2.7. Tillförlitlighet

I litteraturgenomgången har jag noterat att de resultat studien resulterar i, är bl.a. beroende av forskarens teoretiska utgångspunkt. Slutsatsen är även ett resultat av individens val av avgränsningar, urval, metod, teori och empiri. Dessutom är analysen ett resultat av personens tolkning. Jag är väl medveten om att historiska texter är skrivna av författare i sin tid, tolkas av författare i nutid och att resultatet därmed blir präglad av tolkarens samtid. Jag är även medveten om hänsyn skall tas till vem författaren är, vem han/hon skriver till, och i vilken tid det litterära verket är författat o.s.v.

Uppmärksamhet har även iakttagits kring att all bearbetning som görs av texter är föremål för omtolkning, på ett medvetet och omedvetet plan både av mig och andra (Svensson & Starrin, 1996).

2.8. Uppsatsens disposition

Inledningsvis i kap. 3 sker en genomgång av uppsatsens centrala begrepp, familj, barn och barndom samt individualisering. Här kommer även att ges en kortare introduktion av det postmoderna respektive det senmoderna samhället. Därefter i kap. 4 sker en historisk redogörelse kring familjen, eftersom den historiska utvecklingen ligger till grund för hur samhället ser ut i dag. Historiken löper successivt fram till nutid. Den historiska redogörelsen är även sammanvävd med förändringar som har skett i samhället och därmed påverkat familjelivet. Avslutningsvis i historikdelen ges en historisk sammanfattning av barnet och dess socialisering. I kap.5 förflyttas läsaren över till det senmoderna familjelivet, och fokus förflyttas bitvis från samhällsnivå till individnivå. Resonemanget leder fram till kap. 6 där individens behov av att befinna sig i en tillvaro av ordning och förutsägbarhet d.v.s. i en sammanhängande kontext diskuteras. Därefter följer analys och slutdiskussion, vilket utmynnar i empiriska forskningsförslag.

3. CENTRALA BEGREPP

3.1. Familjebegreppet

Ordet familj ges skiftande innebörder beroende på i vilket sammanhang det används. Det används på olika sätt i det vardagliga samtalet mellan människor, i media, inom vetenskap o.s.v.

(http://www.econhist.gu.se/mom1/Fam_hist_III.html#6, 02-02-20). Uttryck som familj, förälder och barn används inte enbart för att beskriva boende utan även för att ange sociala relationer (Singer, 2000). Begreppet *familj* definieras i Stora svenska ordboken 1998, som ett hushåll bestående av ett

föräldrapar och deras barn. I familjen är alla släkt med varandra, genom äktenskap, lagligt förfarande eller blodsband. Ordet *hushåll* betyder att en grupp personer har ett gemensamt hem, och där sker den gemensamma förbrukningen av dagligvaror. Skillnaden mellan familj och hushåll är att i hushållet behöver inte individerna som bor tillsammans vara släkt (Swedenborg, 1998). Familjebegreppet förväxlas ibland med ordet släkt. Till skillnad från familjen kan släkten bestå av flera olika hushåll (http://www.econhist.gu.se/mom1/Fam_hist_III.html#6, 02-02-20). Barn, innefattar personer under 18 år. I relation till föräldrarna kan det vara biologiska-, adopterade-, styv- eller fosterbarn, enligt FN:s konvention om barns rättigheter (Singer, 2000).

Familjen i dag har ingen entydig innebörd, i vissa fall består den av en förälder och i andra av en stor släkt (Larsson-Sjöberg, 2000). Kärnfamiljen har under en längre period setts som en vanligt förekommande familjeform, och uppträdde som norm under 1880-talets mitt, i samband med industrialismens framväxt. Industrialiseringen har tillsammans med olika sociala processer i samhället påverkat familjestrukturen, vilket jag återkommer till. Kärnfamiljen är därmed inte den allenarådande familjebilden i dag (Dencik, 1999). Till den traditionella *kärnfamiljen* räknas sammanboende föräldrar med gemensamma barn. En annan familjekonstellation som råder idag är den *ombildade familjen*, vilken består av föräldrar där enbart den ena parten är förälder till något av barnen, parterna kan även ha gemensamma barn. Ytterligare en familjetyp är den *ensamstående familjen*, en kvinna eller en man med barn. (Socialvetenskaplig tidskrift, 2001). Kärnfamiljen anges ofta som den traditionella familjen, det har dock förekommit andra familjekonstellationer genom historien, styvfamiljen kan ses som ett exempel på detta. Det förekommer att någon av barnets föräldrar avled, t.ex. kunde kvinnan avlida i barnsäng. Efter att en viss tid hade förflutit, gifte ofta den överlevande föräldern om sig med en ny make eller maka, vilken blev styvförälder till barnet. Forskare som bl.a. Coleman och Ganong hävdar att styvfamiljsbegreppet har ansetts svåränvänt i dagens samhälle, då det lätt förknippats med negativa associationer. Med anledning av detta har Liljeström och Kollind valt att låta begreppet *styvfamilj* svara för familjer som förändrats efter någon förälders död, och *ombildad familj* som förändrat struktur efter skilsmässa (Larsson-Sjöberg, 2000). Ordet ombilda betyder att en existerande helhet ändras på något väsentligt sätt. Begreppet kärn-, som förekommer tillsammans med kärnfamilj, har en betydelse av att vara en inre viktig del av något (Swedenborg, 1998).

Jag kommer i uppsatsen att använda mig av ordet familj, enligt Swedenborgs definition. Familjen betstår av ett hushåll med föräldrar och barn som är släkt med varandra via äktenskap, blodsband eller rättsliga formalia. Liksom Liljeström och Kollind skiljer jag begreppen styvfamilj och ombildad familj å. Styvfamilj är en familj där den överlevande partnern träffar en ny partner och familjen förändrar karaktär. Ombildad familj är den förändrade familjen efter skilsmässa.

3.2. Barn och barndom

I familjen vävs även barnet och barndomen in, jag skall med anledning av detta kort definiera dessa begrepp. Med barn avses en person under 18 år, synsättet överrensstämmer med FN:s konvention om barns rättigheter (Singer, 2000). Barndom anses vara en tidsperiod mellan födseln och könsmognaden, d.v.s. ca. 0 – 13 år. Det var under 1800-talet med inflytande av Jean-Jacques Rousseaus roman *Émile* (1762) som människor började förstå att barnet är en individ med egna behov, och att barndomen var en viktig period (Egidius, 1997). Barndomen är föränderlig som konstruktion, vilken syn som råder är beroende av den omgivande tiden, kulturen och ekonomiska situationen (Qvortrup, 1994).

3.3. Individualiseringsbegreppet

Under denna rubrik kommer begreppet individualisering att definieras. För att beskriva individualiseringsbegreppet kommer även andra begrepp att beröras som t.ex. individuering, institutionalisering m.fl.. I begreppsdefinitionerna vävs den senmoderna familjens och den senmoderna barndomens karaktär samman.

Lars Dencik, diskuterar olika sociala processer som har varit och är drivkrafter i samhällsutvecklingen. De sociala processer som åsyftas är *rationalisering, sekularisering och individuering*. Dencik menar att dessa begrepp är djupt sammanflätade med varandra, samtidigt som han särskiljer dem. Dencik pekar på sammanhanget mellan individuering och individualisering. Begreppen diskuteras av Dencik, men även av Anthony Giddens, Thomas Ziehe m.fl. Individueringsbegreppet introducerades av de norska socialpsykologerna Harriet Holter och Hildur Ve (Dencik, 1999). De menade att samhällsutvecklingen erbjöd och erbjuder alltmer individuella aktiviteter utanför familjens sociala nätverk (Holter, 1975).

3.3.1. Holters beskrivning av individualiseringsbegreppet

Holter anför att när individen framstod som den handlande enheten, urskild från familjeenheten, samt när avståndet mellan produktionen och reproduktionen börjar framträda, tar individualiseringen och individeringen form. Det framträder ännu tydligare när vissa av familjens uppfostrings- och skyddsfunktioner av den enskilde överförs till de offentliga organen. Samhället pressar individen ut ur familjen och familjens gränser utåt blir öppnare. ”..... den enskilde som deltar i aktiviteter ”utanför” familjen gör det inte som familjemedlem eller som representant för en bestämd familj, utan som individ.” (Holter, 1975, s 51-52). Den skyddande funktion som kyrkan och feodalherren hade över familjen, överfördes successivt till staten. När produktionen och familjen skiljs från varandra, blir statens uppgift att skydda produktionsbetingelserna och garantera reproduktionen av arbetskraft. För att frigöra arbetskraft, blir det den offentliga sektorns uppgift att ta sig ann barn och sjuka åldringar. Individualiserings- och individeringsprocessen har pågått successivt under århundrade, dock är det främst efter första världskriget som den tydligast kan urskiljas (Holter, 1975).

3.3.2. De ”Tre I:na”, Institutionalisering, Individualisering och Individuering

Ivar Frönes och Elisabet Näsman diskuterar begreppen institutionalisering, individualisering och individuering, vilka även benämns för de ”tre I:na”. Det finns ett inbördes förhållande mellan begreppen och de bidrar till att öka förståelsen kring civilisationsprocessen. En process som i sin tur påverkar dagens familjeliv och den enskilda individen, d.v.s. även barnet. Olika teorier kring modernitet beskriver och poängterar den utveckling som har skett kring individen i det förindustriella och det moderna samhället. Denna process innefattar bl.a. två olika utvecklingsdimensioner, som kan beskrivas genom begreppen individuering och individualisering. *Individuering* syftar i detta sammanhang på hur den moderna staten och dess organisationssystem, ser individen som en huvudenhet. Detta innebär att lagliga rättigheter och skyldigheter samt beskattning och tilldelning av välfärdsbidrag, till största del tillägnas individen och inte familjen. Individuering kräver samt utvecklar ett klassificeringssystem, där individen utgör grundstommen i det byråkratiska systemet av social kontroll och individuella rättigheter. Syftet med systemet är att garantera alla samma rättigheter och skyldigheter, samt att öka effektiviteten och kontrollen av individen. Det enda målet är därmed inte att se varje enskild individ som unik. Detta system leder i sin tur till att olika yrkesgrupper behövs inom byråkratin, för att kunna garantera jämlikhet och rättvisa mellan medborgarna. Det innebär att ett växande antal professionella krävs som distribuerar välfärden, samt att den tekniska utvecklingen fortskrider, då det ökande informationsflödet skall hanteras. Detta producerar en allt mer omsorgsfullt

utarbetad översikt av klassifikationer, vilken är baserade på individen som en enhet, och som samtidigt leder till en likformighet av individen. Byråkratisering enligt Webers mening resulterar inte i individualisering utan i individuering (Frönes, 1994).

3.3.3. Systemet och livsvärlden

Enligt Habermas syftar *individualisering* på individens psykologiska personlighet, och är inte likt individuering sammankopplat med byråkratisering. Habermas finner samhörighet mellan begreppet individuering och *systemet*, samt ordet individualisering och *livsvärlden* (ibid). Systembegreppet har Habermas hämtat ur systemteorin och ordet livsvärld ur fenomenologin. Båda begreppen är nödvändiga för att få en korrekt förståelse av samhällsutvecklingen. Habermas anser att samtalet mellan individer är oerhört viktigt. Det är genom kommunikationen som en demokratisk samhällsutveckling sker. Samhället har utvecklats så att den innehåller två ”delar”. Den ena är livsvärld och den andra är systemet. ”Livsvärld är den värld i vilken vi har våra sociala relationer, arbetar, har familj och vänner. Systemet består av anonyma och sakliga relationer, på den ekonomiska marknaden eller i en statlig myndighet.” (Månsson, 1998, s 326). Systemet har sin grund i livsvärlden, dock håller den på att ”kolonisera” den värld ur vilken den är sprungen, vilket är ett problem i det moderna samhället. Denna utveckling har skett över en lång historisk period, framför allt under marknadens och statens framväxt samt dess ökade dominans. ”Systemet, som alltså uppstod och utvecklades på basis av livsvärldens rationalisering, tränger nu likt gökungen i boet ut sitt eget upphov.” (Månsson, 1998, s 332). Habermas anser således att institutionaliseringen till viss del har koloniserat livsvärlden. Barndomen har blivit invaderad av regler och klassificering som växt fram ur utbildningssystemet, det professionella omhändertagandet och ur den växande sociala kontrollen. Dock är det samtidigt positivt, då barnet framträder som individ, samt att olikheter och färdigheter respekteras (Frönes, 1994).

3.3.4. En tilltagande individualisering

Vid den ekonomiska utvecklingens framväxt blev institutionaliseringen en nödvändighet. Barnen behövde tillsyn och institutioner inrättades, i och med detta skedde en *individualisering* av barnet. I skolan representerade de främst sig själva och inte familjeenheten. Barnet var och är inskrivet i skolan som person med det egna tilltalsnamnet och personnumret, och inte som familjeenhet. Det skedde en förändring från att barnen arbetade för att bidra till familjens försörjning, till att som

individ vara aktiv i det egna skolarbetet. Individualisering kan anses vara sammankopplat med en uppluckring av familjen, då individen ansvarar för sig själv och inte för familjeenheten. Individuering är förbundet med grupp/massamhället, där byråkratins vilja sker på bekostnad av personens individualitet. Samtidigt som denna individuering sker, där barnen ses som ett kollektiv, pågår en individualisering, d.v.s. ett uppbrott från familjeenheten. Institutionalisering som ex. skolor, leder till individuering. Eleven registreras som en medlem av en klass, som delas in, klassificeras efter ålder, utbildningsbehov o.s.v.. Dock skall det poängteras att skolan även medför en individualisering av individen. Eleven skall ses som en unik person med personliga behov som bör tillfredställas och mötas (ibid). I det senmoderna samhället anses den tilltagande individualisering vara ett av de mest framträdande dragen (Bäck-Wiklund, 2001).

Det har under denna rubrik framställts och förekommit olika begrepp. Begreppet individualisering är dock centralt i uppsatsen. Hoters definition av begreppet kommer jag att använda mig av. Habermas diskussion kring individualisering och individuering, används också liksom Frönes beskrivning av de ”tre I:nas” utveckling.

3.4. Postmoderna- respektive senmoderna samhället

Jag använder mig av begreppet senmodern när jag undersöker förändringar som har skett i samhället och i familjen. Det förs dock diskussioner mellan olika teoretiker vilket begrepp som skall användas.

Olika teoretiker för en diskussion om vilket tillstånd som skall avlösa det moderna samhället. En del anser att det är *det senmoderna*, andra *det postmoderna* eller *det högmoderna*, det finns även benämningar som *radikaliserad modernitet* och *hypermodernitet* (Dencik, 1999). Begreppet radikaliserad modernitet för Anthony Giddens fram under 1990-talet. Detta gör han tillsammans med vidareutvecklingen av teorin om moderniteten, och de förutsättningar för identitetsutveckling och socialt vardagsliv, som är specifika för det senmoderna samhället (Månsson, 1998). Anledningen till de olika benämningarna är att det råder en oenighet om den skiljelinje som anses finnas mellan moderniteten och det som följer därefter, samt de olika mekanismer som har varit och är drivkraften bakom framväxten av själva moderniteten (Dencik, 1999). Jag ämnar inte närmare gå in och beskriva den debatt som förs mellan de olika teoretikerna, inte i heller detaljerat beskriva skillnaderna mellan

de olika begrepp, som nämnts. Jag avgränsar mig till att kort beskriva skillnaden mellan begreppen postmodern och senmodern.

Giddens för diskussioner kring *det senmoderna samhället*. Han anser att det moderna samhället växte fram på 1600-talet i Europa och successivt sätter sin prägel i övriga delar i världen. Moderniteten ser Giddens som ett ständigt pågående projekt vilket ännu inte är avslutat. Denna fortgående process benämner han *det senmoderna samhället*. Giddens är kritisk till postmodernisternas syn, vilka anser att moderniteten avlösts av *det postmoderna samhället* (Månsson, 1998). Begreppet *post-*, är latin och betyder, ”det som kommer efter något”. Det postmoderna samhället anses vara något som kommer efter det moderna samhället (Dencik, 1999). Det finns komponenter som förenar det postmoderna- och det senmoderna samhället, som t.ex. den osäkerhet som råder i samhället kring normer och värden, samt mångtydigheten i livsföring och livsinställning (Månsson, 1998). Både senmoderna- och postmoderna teoretiker anser att det med säkerhet kan sägas att processen för individen mot okända dimensioner. Detta innebär att de barn som växer upp och de familjer som existerar i dagens samhälle, möter en annan tillvaro än den, som tidigare generationer utvecklades och formades i (Dencik, 1999). Giddens är dock bl.a. kritisk till de postmoderna teoretikernas analyser av övergången till ett kvalitativt nytt samhälle (Månsson, 1998). Postmodernisterna anser att ett nytt samhällssystem har gjort sitt intåg. Giddens förnekar inte att vi är på väg mot ett nytt samhällssystem (Giddens, 1996), vilket han formulerar enligt följande:

”Snarare än att gå in i en postmodern period rör vi oss mot en period i vilken följderna av moderniteten blir mer radikala och universella än tidigare. Jag ämnar påstå att vi bortom moderniteten kan skönja konturerna av en ny och annorlunda ordning som är ”postmodern”, men att denna ordning skiljer sig en hel del från det som många idag kallar ”postmodernitet”.” (Giddens, 1996, s 14).

Ytterligare beskrivning kring senmodernitet kommer att ske under rubrik 6 ”Individen i det senmoderna samhället”.

4. HISTORISK TILLBAKABLICK

Jag skall ge en historisk återblick hur synen på familjen har förändrats över tid. Parallellt med detta beskriver jag samhällets inverkan på familjelivet. Genom vår historia kan vi studera vårt förflutna, och genom detta förhållningssätt ges vi möjlighet, att på ett mera distanserat sätt, få en bakgrund till vår

samtid. Vår historia påverkar det liv vi lever idag. Jag låter ett citat av Ronny Ambjörnsson åskådliggöra detta. ”Ty insikten om att en företeelse är historisk behöver naturligtvis inte innebära att den i någon mening är förlegad. Men en sådan insikt kan ge oss den distans till vår belägenhet, som gör att vi kan ta ställning till den på ett mer rationellt sätt.” (Ambjörnsson, 1978, s 6). Denna redogörelse kommer att ske i kronologisk ordning, från antiken fram till 1980-talet.

4.1. Före Kristi födelse

Enligt Ambjörnsson (1978) går det att finna olika anledningar till varför människor lever i familj. En förklaring som ges i Bibeln är att det inte är lätt för mannen att leva allena. Den grekiska filosofen Aristoteles (384-322 f.Kr.) ger liknande svar, han ansåg att människan inte kunde vara ensam, och samtidigt förbli människa.

”Det hör till människans egenart att hennes innersta natur kan förverkligas endast i gemenskap med andra människor. Den primära gemenskapen är familjen. Familjen, inte individen, är den minsta enhet vari ett samhälle kan sönderdelas. Familjen är i själva verket ett samhälle i miniatyr.” (Ambjörnsson, 1978, s 7).

Aristoteles menade att individen till skillnad från djuren inte enbart lever tillsammans i fortplantningssyfte, utan även för livets övriga ändamål. Dessa ändamål var arbete och egendom d.v.s. ägande. I det agrara samhället, som rådde fram till ca.1700- talet i Västeuropa, var arbetet lika väsentligt som egendomen. Egendomen var en förutsättning för det gemensamma arbetet, arbetet i sin tur var ett måste för att egendomen skulle kunna utökas, d.v.s. en växelverkan. Familjen borde inneha en viss egendom för att kunna fungera och vara funktionell. Under Aristoteles tid, skulle familjen äga sina produktionsmedel, en lönearbetande familj var en ”skapelse utan vett och mening” (Ambjörnsson, 1978, s 8). Maktstrukturen var väsentlig då arbetsdelning och egendom inte kunde existera utan denna. Aristoteles såg familjen som den minsta enheten i samhället och dess maktstruktur utgjorde kärnan till politisk organisation och lag. Det rådde ett starkt patriarkat, ett samhällsskick som kännetecknas av att fadern i hushållet var auktoritär och hade oinskränkt makt. Samhället kunde ses som en stege, som nederst utgjordes av familjen, därefter byn och liknande gemenskaper, för att successivt nå upp till staten. Staten var den fulländade gemenskapen, med de övriga i stegens inbyggda mål. Dåidens syn var att människan ansågs vara ”..... ett socialt djur som för att kunna överleva är tvingad att leva i en gemenskap.” (Ambjörnsson, 1978, s 10).

4.2. Ättesamhället

Enligt vedertagen uppfattning, befolkades vårt land ursprungligen av kringvandrande folkstammar, som benämndes *ätter*, vilket bör betraktas med viss försiktighet då källorna kring ättensamhället är skrivna på senare tid (Singer, 2000). I ättensamhället tycktes inte blodsbanden utgöra grunden för familjen utan bogemenskapen. Med ökade tillgångar stärktes dock successivt tonvikten av blodsbanden som grund. Det innebar att när ätten blev bofast och började odla mark, fick de värdefull egendom som familjen blev beroende av, samtidigt fick de rättigheter. Dock var de enskilda familjemedlemmarna omyndiga och företrädde utåt av hufvudfadern. I ättensamhället var barnet nödvändigt för ättens överlevnad, eftersom barnen förde den vidare. Det var viktigt att kunna bevara egendomen inom familjen i det bofasta samhället, och därmed fick barnen en mera betydelsefull ställning. När ättensamhället upplöstes framträdde barnet som individ, dock inte i samma utsträckning som de kom att göra mot slutet av 1800-talet. Synen på barnet som en egen individ började utvecklas på 1800-talet, för att ta fart i början av 1900-talet, vilket jag återkommer till längre fram (ibid).

4.3. 1500- och 1600- talet

Den familj- och samhällssyn som rådde under Aristoteles tid, genomsyrade flertalet politiska teorier, fram till 1500- och 1600-talets början i Västeuropa. Som exempel kan ges Jean Bodins verk "Les six livres de la République" från 1576. Bodin ansåg att staten var uppbyggd av familjer. Familjen bestod av man, hustru, barn, slavar eller tjänstefolk. Vidare menade Bodin i likhet med Aristoteles att familjen var statens minsta enhet, och den gav även en avbild av staten. De maktförhållanden som rådde kunde åskådliggöras på detta sätt. "Den regeringsmakt som utövas i hemmet är ett mönster för statens regeringsmakt, ""husbondemakten liknar härskarmakten: så är också hemmets rätta styrelse, det sanna mönstret för statens styrelse""." (Ambjörnsson, 1978, s 13). Mannen var familjens överhuvud och anledningen till att Bodin ansåg honom värdig uppgiften, var mannens moraliska styrka vad det gällde förnuft och ande. Till skillnad från kvinnan som bestod av kropp och begär, d.v.s. låg moralisk status. Detta var en syn i bland många andra, som rådde under denna tid (Ambjörnsson, 1978).

4.4. 1600- och 1700- talet

I Västeuropa sker successivt en förändring av familjen under 1600- och 1700-talet. Den utveckling som börjar ske är först märkbar i England. Det kapital och arbete som tidigare varit inrymt inom

familjen, förläggs allt mer utanför denna ”gemenskap”. Tidigare hade familjens överhuvud ansvarat för både produktion och vinst, vilka nu skiljs åt. Kapitalägare tar över detta ansvar och de olika familjemedlemmarna får erhålla lön för sin producerade arbetskraft. Det börjar skönjas en viss individualisering, kontrakt upprättas mellan individen och kapitalägaren, till skillnad från tidigare, då familjen sågs mera som en enhet. Tongångar om att denna utveckling orsakade familjens sönderfall gav sig tillkänna bl.a. i England. Kyrkan framhöll den patriarkala familjen som den mest fullkomliga av alla. Orsaken till statsmaktens förfall ansågs vara den ”tilltagande lösligheten i familjeordningen”. (Ambjörnsson, 1978, s 14). Innan hade mannen haft kontroll över familjemedlemmarna, dess förnuft och naturlagar (Ambjörnsson, 1978).

De tongångar som nämns i stycket ovan, var inte allena rådande, utan även motsatta åsikter förekom (ibid). John Locke (1632-1704) född i England, som studerade och bodde i sitt ursprungsland, i Frankrike och Holland, kan nämnas som en av dem. Locke har även haft stort inflytande på den liberala demokratis teoretiska grunder, på de franska tänkarna under 1700-talet som t.ex. Voltaire, samt influerat aktivister under den franska revolutionen (Magee, 1998). Teoretiker med puritansk inriktning, som ex. Locke, ansåg att individen skulle ses som den primära enheten och inte familjen (Ambjörnsson, 1978). (Puritanist = anhängare av kalvinismen i England på 1500- och 1600-talet, vilket var en sträng protestantisk åskådning (Swedenborg, 1998).) Diskussioner började föras mellan den rena individualismen och den organiska samhällssynen (Ambjörnsson, 1978). Individualismen innebär att den enskildes rätt betonas gentemot gruppens- och samhällets krav (Swedenborg, 2000). Samhällssynen pendlade mellan att samhället bestod av en samling individer, där var och en gett sitt samtycke till den sammanslutning de ingick i, och den syn som Aristoteles hade, nämligen att människan var en social varelse (Ambjörnsson, 1978). Locke hade en friare syn på familjen, och såg skilsmässan som möjlig. Han ansåg att kvinnan och mannen sökte sig till varandra och hustrun kunde skilja sig från maken om hon såönskade. Parets uppgift i äktenskapet var att fortplanta sig, ansåg Locke. Den enhet som rådde mellan parterna bestod sålänge som barnet var beroende av föräldrarna (ibid).

Den teori som Locke företrädde krävde ett samhälle där hemproduktionen hade börjat ersättas av marknadsproduktionen. I takt med hemproduktionens sönderfall, miste kvinna sin traditionella ekonomiska roll. När makens och sönernas arbetsuppgifter förlades utanför hemmet, övertog

kvinnan delvis den familjesammanhållande och uppfostrande rollen. Påsätt och vis får kvinnan en styrande funktion, även om det är på det indirekta planet. Detta gällde inte generellt över hela befolkningen, utan det rådde skillnader mellan de olika samhällsklasserna (ibid).

4.5. 1700- och 1800- talet

1749 infördes fullständig folkräkning i Sverige. Detta skedde med inflytande av merkantilismen. Enligt merkantilismens synsätt, bestod ett lands rikedomar bl.a. av en stor befolkning. Myndigheten hade därmed ett stort intresse av att finna den bakomliggande orsaken till varför människor dog och folkbokförning infördes. Detta material innehåller bl.a. uppgifter om befolkningens storlek, fördelning efter ålder, kön, civilstånd, yrke m.m.. Materialet ger oss i dag information om individens livscykel och demografiska beteende. Via detta går det att urskilja Sveriges förändring från ett fattigt jordbrukssamhälle till ett rikt industrialiserat välfärdssamhälle, vilket skedde ungefär mellan åren 1800 och 1930 (Bengtsson & Ohlsson, 1996).

När det agrara samhället förändrades, förändrades även relationen mellan makarna. Tidigare valde föräldrarna lämplig partner till sonen/dottern. Valet grundade sig på att makan/maken skulle ha god jordegendom, och kärlek var ingen nödvändighet. ”Äktenskapet uppfattades som en ekonomisk förening och på samma gång ett medel mot synd.” (Ambjörnsson, 1978, s 21). Under 1700- och 1800-talet ändras denna syn i Västeuropa. Kärleken tillsammans med omsorgen om barnen samt dess uppfostran, skulle verka familjesammanhållande (Ambjörnsson, 1978).

I filosofen John Lockes samhällslära börjar tecken på en viss individualism framträda. Hos filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) framträder det än mera tydligt (ibid). Rousseau var född i Genève som var en självständig stat i Schweiz. Han bodde och levde i Genève, England och Frankrike. Rousseaus politiska filosofi fick stort inflytande, och den försåg de rörelser som ledde den franska revolutionen med känslomässigt och intellektuellt bränsle. Rousseaus syn påverkade även 1800-tals filosofer som ex. Nietzsche. Insikten om det undermedvetna blev t.ex. ett betydelsefullt inslag i Sigmund Freuds psykologi (Magee, 1998).

Locke och Rousseau hade olika uppfattningar kring demokratin. Rousseau betonade den allmänna viljan i sin syn på demokratin. Och Lockes modell var mera skyddande och bevarande av den

individuella friheten (Magee, 1998). I likhet med Locke vände sig Rousseau mot den allmänna samhällssynen och ansåg inte familjen central utan individen. Barnet föddes ur tillfälliga förbindelser och togs om hand av modern tills att de klarade sig själv (Ambjörnsson, 1978). Dock ansåg Rousseau att människan föds fri, ”men över allt är hon i bojor.” Rousseau menade att människan var av naturen ren och ofördärvad från födseln. I kontakten med samhället måste individen lära sig att kuva och svika sina naturliga instinkter. Civilisationen är inte de sanna värdenas skapare och spridare, utan dess förvrängare och fördärvare (Magee, 1998). Individen får sin karaktär av den helhet som han/hon ingår i ansåg Rousseau. För att återfå naturtillståndet måste samhället inrättas efter den allmänna viljan, d.v.s. samhället skulle styras efter gemensamma beslut, vilket i sin tur innebar att människan kunde leva enligt sin natur, och samtidigt vara förankrade i ett samhälle (Ambjörnsson, 1978).

Rousseau ansåg att båda föräldrarna i sin förening bidrog till barnets omsorg, dock av olika slag. Kvinnan skulle hålla samman familjen och hennes aktivitet riktades därmed inåt och mannens utåt från familjen. Mannen förde talan för familjen så även för hustrun, medan hennes uppgift var att uppfostra barnet inför sina kommande uppgifter i livet (ibid). Barnen skulle uppfostras till att följa sin egen natur, den inre rösten, och endast få vägledning av de vuxna. Uppfostran skulle ske i hemmet och inte i skolor. Rousseaus tankar kring barnuppfostran går att finna i hans verk *Émile*. Kärleken skulle utgöra grunden, och det var makarnas plikt att älska varandra, om de så inte gjorde borde de skiljas. Till skillnad från tidigare filosofer som ex. Locke, ansåg Rousseau att familjen var inte i första hand en ekonomi utan en hem med dess liv. Det vilade ett stort ansvar på kvinnan som var den, som skulle ansvara för familjens sammanhållning och moral. ”All depravation kommer som en följd av deras: all moralisk ordning upphör; naturen förkvävs i allas hjärtan...” (Rousseau enligt Ambjörnsson, 1978, s 28). Denna syn på familjen skulle bli bestående i tvåhundra år framåt. Modern den ömsinta hemmafrun, fadern den yrkesarbetande mannen och det skyddade barnet (Ambjörnsson, 1978). Rousseaus tankar kring demokratin skulle även den bestå fram till våra dagar (Magee, 1998).

4.6. 1920- till 1930- talet

Marknadssystemet som rådde under 1800-talet, visade sig kunna skapa en snabb ekonomisk utveckling, dock även sociala skillnader och nöd mellan de olika samhällsklasserna. Det började växa fram tendenser i den industrialiserade världen, att vilja röra sig bort från marknaden. Detta gynnade den svenska modellens framväxt mot slutet av 1920-talet, då Per Albin Hansson talade om

folkhemmet. I detta folkhem skulle det råda jämlikhet, omtanke och hjälpsamhet, den starke fick inte se ner på den svage och tillgångar skulle fördelas lika (Olsson, 1996).

De nya tankegångarna och förändringarna i samhället bidrog till den förändrade synen kring kvinnan under 1920-talet. Gifta kvinnor stod under makens måmskap fram till 1921, vilket innebar att maken företrädde hustrun i offentliga sammanhang t.ex. i rätten. Mannen förfogade även över kvinnans egendom och inkomst. Kvinnan beslutade inte i heller om hon skulle arbeta utanför hemmet eller inte, vilket ankom på mannens beslut. Efter 1921 fick således makarna likvärdiga ekonomiska rättigheter inom äktenskapet samt att maken blev fullt myndig och erhöll politiska rättigheter. Det skall dock noteras att utveckling kring kvinnans rättigheter tog sin början 1874, i form av att hon då fick förfoga över sin arbetsinkomst. 1884 fortsatte det med att rätten till att förvalta sin enskilda egendom infördes och 1908 kommunal rösträtt (Göransson, 1996).

Under 1930-talet började det råda kris inom befolkningsfrågan och på arbetsmarknaden. Männerna ville ha tillgång till arbetena, samtidigt som det fanns ett behov av att öka barnafödandet. Genom att professionalisera hemmafrun samt göra hemmet till en modern och funktionell arbetsplats, fanns förhoppningar om att höja hemmafruns status, vilket i sin tur skulle förändra arbetsmarknaden och befolkningstillväxten. Successivt förändrades statusen i att vara hemmafru. Hemmen moderniserades och "husmor" skulle vara insatt i pedagogik, psykologi, näringslära och textilkunskap (Göransson, 1996). Under 1930-talet var det flera ideologier som blev byggstenen inom socialdemokratin. Keynesianismen, marxismen, den sociala ingenjörskonsten och statscentreringen, ledde till förändringar i samhällets organisation och människors tankesätt (Olsson, 1996).

4.7. 1950- till 1980-talet

Den rådande familjepolitiken bidrog till att öka kvinnors självständighet. Olika socialförmåner tilldelades kvinnorna t.ex. mödrahjälp, moderskapspenning och efter 1948 de allmänna barnbidragen. Detta gjorde att kvinnorna som inte hade någon egen inkomst fick ett visst inflytande på familjens ekonomi. Fram till 1950 var det vanligt att kvinnan var hemmafru, därefter vände trenden, och antalet förvärvsarbetande kvinnor ökade drastiskt. Det fanns ett stort behov av arbetskraft, vilket medförde att arbetskraftsinvandringen ökade samt att kvinnor gick ut i arbetslivet. Under mellankrigstiden hade det till största delen varit ogifta kvinnor som arbetade utanför hemmet. Under

1960-och 1970-talet blev det ett samhällsligt problem att kunna kombinera barn och förvärvsarbete, vilket krävde en politisk lösning. Det genomfördes reformer för att erbjuda kvinnor och män lika möjligheter till förvärvsarbete och till att ta hand om barn. Sambeskattning hade gjort det mindre lönsamt för gifta kvinnor att förvärvsarbete, när denna avskaffades förändrades lönsamheten. Barnomsorgen förbättrades samt föräldraförsäkringen förlängdes och ändrades så att den omfattade båda föräldrarna. Detta bidrog till att det blev möjligt att kombinera barn och förvärvsarbete. Förändringen ansågs medföra att det mellan 1960- och 1970-talet var en halv miljon kvinnor som förvärvsarbetade och då även småbarnsmödrar. Det var främst inom vård- och undervisningssektorn denna arbetskraft sysselsattes (ibid).

I mitten av 1900-talet drabbade Sverige av ekonomiska problem. Tidigare hade det funnits en stor efterfrågan från omvärlden, på råvaror som ex. malm, järn, stål, trävaror etc. samt mekaniska verkstadsprodukter, detta till följd av första- och andra världskriget. Det började växa fram andra konkurrenter inom dessa områden på marknaden. Omstrukturering och rationalisering skedde av den svenska industrin, vilket medförde ökad arbetslöshet. Sveriges beroende av omvärlden blev alltmer påtagligt fram mot 1980-talet. Under en period förbättrades det ekonomiska läget under 1980-talet, för att därefter följas av en djup lågkonjunktur (ibid).

4.8. Historisk tillbakablick på barnet och dess socialisering

Under 1200-talet tycktes först det kyrkliga inflytandet ha en positiv inverkan för barnen, vilket kom att visa sig vara motsatsen. Kyrkan fäste stor vikt vid om barnet var fött inom- eller utom äktenskapet. Detta hade sin grund i kyrkans syn på äktenskapet som ett heligt sakrament och makarnas trohetsplikt mot varandra. Utomäktenskapliga förbindelser stred mot Guds bud och måste straffas. Det var inte enbart föräldrarna som skulle straffas utan även barnen (Singer, 2000).

Synen på barndom förändrades under 1700-talet. Upplysningstidens tankar bidrog till att förändra förhållandet mellan föräldrar och barn. Dessförinnan ansågs barn onda och oberäkneliga. De skulle kuvas och aga var det enda sättet att komma tillrätta med deras karaktärsdrag. Olika teorier finns kring varför detta förhållningsätt rådde gentemot barn. En förklaring kunde vara den, att många barn dog i tidig ålder, och det fanns ingen anledning att fästa sig vid dem. Dock började barn under upplysningstiden ses som formbara och förbättringsbara. Upplysningsfilosoferna ansåg människan

föränderlig. Uppfostran var metoden för att forma och förbättra individen, vilket även kom att uppmärksammas av politiker. Barnuppfostran tilldrog sig allt större uppmärksamhet. Barndomen ansågs inte enbart vara förstadiet till vuxenlivet utan en period med ett eget värde för barnets framtid. För detta ändamål var familjen och hemmet centralt. Synsättet förändrades först i de högre samhällsklasserna och spred sig successivt till de lägre (ibid).

De förändringar som har skett av familjen genom historien, har påverkat barns socialisering. Begreppet *socialisation* innebär att barnen uppfostras i enlighet med de uttalade- och outtalade normer och värderingar som fanns/finns. Det innefattas även reaktions och beteende mönster samt sätt att kommunicera som omger barnet (Holter, 1975). I det agrara samhället inhämtade barnen kunskap om sitt kommande yrke indirekt, genom att delta i det vardagliga livet (Ambjörnsson, 1978). Med anledning av den framväxande industrialismen under 1800-talet, kunde inte barn längre socialiseras genom att följa med föräldrarna till deras arbetsplats (Singer, 2000). Kunskapen gick inte längre att få inom familjen i det mera utvecklade samhället. För detta ändamål upprättades skolor (Ambjörnsson, 1978). Ellen Key beskrev i sin bok "Barnets århundrade", att en syn på barnet som formbart, liksom människan och samhället i övrigt växte fram. De uppfattades inte längre som historiskt givna. Frågor rörande fostran och vård blev därmed centrala i Sverige, vilket förändrade synsättet på barnen. Synen på barnet som formbart var inte nya tankegångar i början av 1900-talet. Detta ansvar hade under en längre tid tillbaka, legat på familjen och föräldrarna. Dock blev det under 1800-talet även en samhällelig angelägenhet, vilket belyses via ex. 1842 års folkskolestadga (Singer, 2000). Det skall även poängteras att vid industrialiseringens framväxt rådde svåra arbetsvillkor för kvinnor och barn. Detta hotade familjens reproduktions- och socialisationsfunktioner. Dessa förhållanden ledde till att det allmänna så småningom stadgade lagar som reglerade arbetstid och skolgång (Holter, 1975).

I början av 1900-talet bestod många familjer av en ogift kvinna och hennes barn, och antalet utomäktenskapliga barn var högre än tidigare i Sverige. Detta var inte genuint för Sverige utan så var fallet även i övriga Västeuropa. Brottslighet och ekonomiska problem förekom i högre grad hos dessa ungdomar, än hos de som var födda inom äktenskapet. Det förelåg oenighet kring hur problemet skulle åtgärdas. 1902 tillkom uppfostringslagar som visar på samhällets möjligheter och ansvar att ta hand om barn som var försummade. Denna lag möjliggjorde tvångsåtgärder mot barn

som var försummade eller vanartade. ”Den vanartade pojken stal, skolkade, gick på bio och å vad han kom å ur fraktlådor i hamnen.” ”Flickor som vistades ute på gatan och klädde sig på ett kvinnligt och inte barnsligt vis, bedömdes som vanartade....” (Sundkvist, 1994 s 239, i Singer, 2000, s 61). Anledningen till samhällets engagemang berodde bl.a. på att de allmänna finanserna krävde åtgärder, för att avlasta den samhällsliga ekonomin och för att minska den allmänna sociala oron kring problemet. Föräldrarnas plikt måste betonas, dock förekom det att dessa barns föräldrar var okända. För att åtgärda problemet blev det möjligt att via rättsliga medel identifiera barns båda föräldrar. Därefter måste parterna ta sitt ansvar gentemot barnen, vad det gäller uppfostran och ekonomi. Det förelåg även ett känslomässigt intresse för barnet, av att veta vem som var/är förälder (Singer, 2000).

Under Sveriges utveckling mot ett välfärdssamhälle tilldrog sig barn och deras levnadsvillkor ett större intresse. Tankarna som växte fram mot slutet av 1800-talet, kring barnen och dess uppfostran vidareutvecklades. Egenskaper som lydnad kom att underordnas av förmåga till självständigt tänkande. De tankar som Ellen Key hade kring barn och deras uppfostran samt utbildning i början av 1900-talet, låg även till grund för den syn som utvecklades i det framväxande välfärdssamhället. Key såg konsekvent på barnet som ett subjekt och inte ett objekt som var föremål för fostran. Modern var central i barnets uppfostran. Lydnad och sunda vanor betonades samtidigt som det var viktigt att hänsyn togs till barnens personlighet. I välfärdssamhället ökade medvetenheten om att barn är individer, med egna behov och att en felaktig fostran kunde få negativa följder. Barn skulle ha rätt till att utveckla sin egen individualitet, och förmågan att komma fram till egna omdömen och beslut, vilket blev värdefulla egenskaper. I det moderna samhället skulle barnet fostras till en självständig individ, med god förmåga att samarbeta med andra. Barnuppfostran utvecklades till att bli en alltmer professionaliserad uppgift, som ansågs kräva speciella kunskaper. Alva Myrdal var en förespråkare av detta synsätt, under 1930-talet (ibid). Barnet sågs som ett ”projekt” där de senaste rönerna om barns utveckling och fostran utvecklades. Synen på barnet förändrades successivt, från att ha varit sedd som arbetskraft till att ha en emotionell betydelse för föräldrarna. Nyttospekten föll bort och barnet började förknippas med oskuld och renhet. Denna betoning på barns emotionella värde och individualitet förändrade föräldrarnas ansvar. De ansvarade för barnets utveckling och stimulans parallellt med kontroll och gränssättning, faktorer som kan te sig motstridiga mellan dess utveckling

och hämning av individualiteten. Föräldrarna ska fungera som den lyckliga barndomens iscensättare (Bäck-Wiklund, 2001).

Lars Dencik uttrycker att en effekt av moderniseringen var att den enskilde individens värde och rättigheter uppmärksammades. Det skedde en förändring kring synen på barnet från att vara ett objekt till ett subjekt. I samhället förändras offentliga institutioner till att bli allt mer professionaliserade och pedagogiskt inriktade. Barn får i större utsträckning komma till tals och det sker en "humanisering" av barndomen (Dencik, 1999).

Sammanfattning

Bibeln säger, att det är inte lätt för mannen att leva allena. Aristoteles ansåg att människan inte kunde vara ensam och samtidigt förbli människa, då hon/han endast förverkligades i gemenskapen med andra. Vidare var familjen, inte individen, samhällets minsta enhet. Familjen var samhället i miniatyr. Det rådde ett patriarkaliskt samhälle och fadern hade oinskränkt makt över sin familj.

Aristoteles samhällssyn påverkade samhällsteorier fram till 1500- och 1600-talet. Det sker successivt en förändring av familjen under 1600- och 1700-talet. Arbetet förläggs alltmer utanför familjen, och för utfört arbete erhålls lön. Individen börjar urskiljas från familjen. Denna förändring ansågs bidra till familjens sönderfall, och därmed även statsmaktens förfall. Trots synen om familjernas upplösning och samhällets underminering, började det under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, växa fram åsikter av motsatt karaktär. Filosofen John Locke var en av dem, han ansåg att individen var den primära enheten och inte familjen. Under 1700-talet växer individualismen sig starkare, vilket filosofen Jean-Jacques Rousseau bidrog till. I likhet med Locke ansåg Rousseau att inte familjen var central utan individen. Rousseaus syn på familjen samt tankar kring demokratin kvarstod under lång tid och vissa tankegångar kvarstår i våra dagar.

Under 1800-talet skapade marknadssystemet en snabb ekonomisk utveckling, vilket bl.a. ledde fram till sociala skillnader mellan de olika samhällsklasserna. Detta gynnade under 1920-talet den svenska modellens framväxt. Makarna fick likvärdiga ekonomiska rättigheter inom äktenskapet 1921, och maken blev fullt myndig och erhöll politiska rättigheter. Under 1930-talet råder det kris inom befolkningsfrågan och på arbetsmarknaden. Genom att professionalisera och höja hemmafruns status,

bidrog detta till att öka befolkningstillväxten och förändra arbetsmarknaden. Mödrahjälp, moderskapspenning och efter 1948 de allmänna barnbidragen utdelades till mödrar, faktorer som bidrog till att öka kvinnors självständighet. Det var vanligt att kvinnan var hemmafru fram till omkring 1950, då denna trend vände, eftersom det rådde ett stort behov av arbetskraft på arbetsmarknaden. Successivt blev det svårt att kombinera barn och förvärvsarbete. Sambeskattning avskaffades, barnomsorgen förbättrades samt föräldraförsäkringen förlängdes och ändrades, så att den skulle omfatta båda föräldrarna. Detta är sammantaget faktorer som förbättrade möjligheterna för föräldraparet att kombinera förvärvsarbete och barn. Under 1970-talet och fram mot 1980-talet sker en omstrukturering och rationalisering av den svenska industrin, till följd av det förändrade marknadsläget för verkstadsprodukter. Detta medför en ökad arbetslöshet. Den ekonomiska situationen förbättras under 1980-talet, dock kortvarigt.

Under 1700-talet förändrades synen på barnen, de sågs som formbara och förbätterliga, till skillnad från tidigare tankegångar. Barndomen och barnuppfostran tilldrog sig allt större uppmärksamhet. Uppfostran av barnet hade sedan länge varit föräldrarnas och familjens ansvar. Under 1800-talet blev det även en samhällselig angelägenhet, bl.a. upprättades skolor. Ellen Key betonade i början av 1900-talet, barnet som subjekt och inte ett objekt. Keys tankar kring barnuppfostran vidareutvecklades i det framväxande välfärdssamhället. Modern var fortfarande central i fostran av barnet. Barnen skulle vara väluppfostrade och samtidigt utveckla individualitet med goda samarbetsegenskaper. Barnuppfostran utvecklades till att bli en professionaliserad angelägenhet, vilket bl.a. Alva Myrdal förespråkade.

5. DET SENMODERNA FAMILJELIVET

5.1. Det senmoderna familjelivets karaktäristika

Under denna rubrik ges en framställning av vad som skett kring det senmoderna familjelivet, och hur det gestaltar sig, samt hur barnen påverkas i detta.

An-Magritt Jensen anser i samstämmighet med historikern John Gillis, att de förändringar som har skett i och kring familjen skall eftersökas i den politiska, ekonomiska och kulturella strukturen, d.v.s. på samhällsnivå i stället för på individnivå. I det marknadsorienterade samhället har faderskapet

marginaliserats, vilket innebär att status och självförverkligande förvärvas genom arbete och inte via familjen. Äktenskapet är inte nödvändigt för att uppfylla familjens traditionella funktioner, att föda och uppfostra barnen. Dock reglerar äktenskapet i dagens samhälle rättigheter och skyldigheter mellan kvinnan och mannen, samt mellan föräldrarna och barnen. Traditionellt tryggade äktenskapet kvinnans försörjning, och mannens rätt till de barn som kvinnan födde. Marknadsorienteringen medför därmed att kvinnan blir ekonomiskt oberoende av mannen, och att barnen inte längre innebär en ekonomisk resurs för familjen. Barnets välfärdsvärde har minskat och det emotionella har ökat för familjen (Jensen, 1999).

Det föräldraförsäkringssystem som råder i Sverige har på olika sätt bidragit till att både män och kvinnor kan försörja sig själva och samtidigt klara av omsorgen om det gemensamma barnet. Med ett gott bidragssystem och en välutbyggd barnomsorg delar stat och föräldrar påansvaret och arbetet med omsorgen om barnen. Grundtankarna med detta är dels att varje enskilt barn skall ges samma villkor, och att dels skapa förutsättningar för de olika familjemedlemmarnas autonomi (Schultz Jörgensen, 1999) Autonomi innebär att människan är självständig och oberoende d.v.s. kan tänka och känna utan att påverkas eller styras av faktorer i omvärlden (Egidius, 1997). Detta har under en längre tid varit en självklarhet för männen, dock inte för kvinnor och barn. Viktiga förändringar för kvinnans autonomi var lagen om fri abort, att gifta makars inkomster särbeskattades, samt lagen om jämställdhet (Schultz Jörgensen, 1999).

Det har skett en förändring av rollfördelningen inom familjen, till följd av det ökande antalet förvärvsarbetande. Tidigare var det *kompletterande* roller som rådde mellan de vuxna. Fadern stod för de yttre arbetsysslor, försörjning, brukade markerna m.m. och modern för de inre, barnaomvårdnad, tillredning av mat m.m.. Denna rollfördelning finns kvar i vissa familjer i dag, dock är det den *symmetriska* fördelningen som oftast återses. Det råder en mera jämlik fördelning. Både föräldrarna har arbete utanför hemmet och är delaktiga i ansvaret i de husliga sysslorna. I dagens familjer råder en vardaglig diskussion kring fördelningen och planeringen av vardagens sysslor, såsom ex. hämtning och lämning på dagis, matinköp, städning o.s.v.. Familjelivet i jordbrukssamhället var präglad av kontinuitet och rutin. Dagens familj erbjuder skiftande möjligheter och aktiviteter utanför familjen både i arbetslivet och i fritidsaktiviteter. De tidigare rollfördelningarna var sammankopplade med fadersauktoritet. Den allt mer symmetriska, präglas av demokrati (ibid).

Den senmoderna familjen bygger på kärlek, sexualitet och ömsesidig respekt. Det är inget krav att föräldrarna skall vara gifta. Tidigare skulle äktenskapet vara tills "evigheten" skilde de äkta å. Dagens par ser till nuet och äktheten i förhållandet. Detta innebär att andelen skilsmässor ökar i det senmoderna samhället, individualitet och personlig tillfredsställelse är viktiga komponenter. Om inte individen finner tillfredsställelse i sitt förhållande, väljer hon/han att pröva lyckan i ett annat (ibid). Rätten att skilja sig i ett samhälle, ökar skilsmässofrekvensen genom att handlingen blir kulturellt och socialt accepterad. Den *symetriska familjen* är baserad på en intuition av att parterna på samma grunder åtnjuter känslomässiga- och sociala behov i deras version av familj. I denna familjekonstellation lever parterna med vetskapen att skilsmässan är en möjlighet ut ur äktenskapet. Den är även kulturellt och socialt accepterad, och parternas ekonomiska oberoende gentemot varandra bidrar till att möjliggöra separationen. Den symetriska familjekonstellationen förutsätter att kvinnan har arbete och i bästa fall utbildning. Denna typ av familj anses dominerande i länder med hög acceptans för skilsmässor, hög utbildningsnivå för kvinnor och där giftermål blir aktuellt högre upp i åldrarna. I länder där detta är av motsatt karaktär ser förmodligen familjekonstellationen annorlunda ut. Där den symetriska familjen råder bör individualiserings- och individueringsprocessen vara mera utvecklad. I de nordiska länderna är t.ex. denna process längre kommen än i ex. Italien (Frönes, 1994).

Den möjlighet till föränderlighet som finns i den senmoderna familjen påverkar barnen. Upplösningen av partnerskapet mellan de biologiska föräldrarna och att nya relationer skapas, innebär att gamla släktband förändras och nya kontakter konstrueras. Det är många gånger oklart vilken roll den biologiska fadern skall ha, i vissa situationer kvarhålls fadersrollen och i andra är han utbytbar. Banden till barnets far och hans släkt kan tyckas sköra. Även kontakten med den nye mannen och hans släktband är oviss, eftersom han inte är biologisk fader till barnet och har endast "skyldigheter" gentemot barnet så länge förhållandet varar med den biologiska modern (Ottosen, 1999).

I takt med att en ekonomisk utveckling skedde och lagar som reglerade barnarbete o.dyl. stiftades, så inrättades även institutioner. Syftet med dessa var bl.a. att barnen skulle ha en god tillsyn när kvinnorna arbetade. Genom att gifta kvinnor började arbeta, ökade tillväxten inom privatekonomin. Detta ledde till att familjen fick det bättre ekonomiskt. Dock blev de samtidigt mera beroende av den

allmänna policyn och omsorgen, som ex. barnomsorgen gav. I dagens samhälle tillbringar barnen allt mer tid på olika institutioner utanför familjen. Inrättningar som innehar tillsyn om barn i varierande åldrar skolor, fritidsorganisationer o.s.v. upptar en stor del av barns aktiva tid. Olika organisationer har tagit över socialiserings- och auktoritetsansvaret av barnen, och föräldrarna mister alltmer denna roll som tidigare tillhörde dem. Denna utveckling medför dock en ny funktion för föräldrarna, att stötta, inspirera samt kontrollera barnens skolgång. Barnens tid utanför skolan upptas av olika fritidsintressen, även här har föräldrarna en ny uppgift. I vilken utsträckning barnen ges tillfälle att utöva sina aktiviteter, beror på föräldrarnas möjlighet att bidra ekonomiskt och tidsmässigt, vid ex. skjuts till och från aktiviteterna (Frönes, 1994). Genom barnomsorgen och olika aktiviteter är barnen hänvisade till ett stort umgänge med barn i sin egen ålder. Barnet ingår samtidigt i en pressad tillvaro med veckokalender fylld av olika fritidsaktiviteter, simning, fotboll o.s.v.. Förälder till ett barn med många fritidsaktiviteter ses som en god förälder och klarar föräldrarollen bra. Dock berövas barnet möjligheten till fritid och eget utforskande. Media intar också barns fria tid, och det finns en oro kring att barn slutat leka (Bäck-Wiklund, 2001).

Inom forskning kring familjens utveckling anses det finnas två motsägelsefulla tendenser. Den *första* anser att familjen mist sin traditionella roll i förhållande till barnet, då institutioner samt professionella tagit över denna. Den *andra* inriktningen inom forskningen, framhåller föräldrarnas stimulerande roll i barns utveckling, samt fritidsorganisationernas beroende av familjens engagemang och resurser, vilket även institutionerna poängterar. Detta innebär att föräldrar som inte har ekonomiska och tidsmässiga resurser till detta, kommer i konflikt med den allmänna bilden av hur tillsynen av barn bör ske. Det har även skett en spridning av olika psykologiska influenser i samhället, vilka uppmuntrar och ökar föräldrarnas ansvar ytterligare. Detta gör föräldrarna ansvariga både för barnens misslyckanden och framsteg. Det skall dock poängteras att sociologer som ex. Parson (1952), och Berger & Luckman (1972), tenderar att begränsa de mindre barnens socialisering till familjen, och då framförallt till modern. När barnet blir något äldre sker socialiseringen även av olika institutioner, fritidsorganisationer samt media m.m. (Frönes, 1994).

I slutet av 1800-talet ökade antalet institutioner, vilket krävde och ledde till individuering. Den tilltagande individueringen och individualiseringen stärkte barns rättigheter och försvagade faderns auktoritet och med tiden även föräldrarnas. Individualiseringsprocessen har även lett till förändringar i

fördelningen av utrymmet i hemmet. Det egna rummet som de flesta barn har tillgång till, är inte enbart ett eget utrymme, utan understyrker barnets rätt till individualitet. Barns individualitet markeras även av utbudet av kläder, tidningar, aktiviteter, televisionsprogram o.s.v. som riktas till och är avsedda till dem (ibid).

Relationen mellan föräldrarna och deras barn har förändrats och har en vänskapligare karaktär, de är mindre auktoritära. I det senmoderna samhället är uppfostran inriktad mot att öka barnens sociala kompetens, så att barnen stärks inför varierande situationer och val i framtiden. Familjen är mera individualistiskt inriktad och stor vikt läggs på den enskildes möjligheter. Det förs diskussioner i dagens samhälle kring att barnen utvecklar en annan kompetens p.g.a. förändrade uppväxtförhållanden. Barn blir mera utåriktade, öppnare, socialare och grupporienterade (Schultz Jörgensen, 1999).

Sammanfattning

Genom bidragssystemet och den välutbyggda barnomsorgen delar stat och föräldrar påansvaret och omsorgen om barnen. Syftet med detta är att varje enskilt barn skall ges samma villkor, samt att de olika familjemedlemmarna skall ha likvärdiga förutsättningar till autonomi.

Det ökande antalet förvärvsarbetande har bidragit till att det skett en förändring av rollfördelningen i familjen. Tidigare rådde det kompletterande roller mellan de vuxna. I dag dominerar en symmetrisk rollfördelning mellan parterna. Båda föräldrarna har arbete utanför hemmet och är delaktiga i hushållsarbetet. I jordbrukssamhället var familjelivet präglat av kontinuitet och rutin, i dagens familjer erbjuds det skiftande aktiviteter och möjligheter.

I det senmoderna samhället råder inget krav på att föräldrarna skall vara gifta, och äktenskapet behöver inte hålla tills livets slut. Dagens par ser till nuet och äktheten, och individualitet och personlig tillfredsställelse är viktiga komponenter. Detta tillsammans med parternas ekonomiska oberoende gentemot varandra, bidrar till att öka skilsmässofrekvensen i det senmoderna samhället (Schultz Jörgensen, 1999). Den möjlighet till förändring av familjen som råder i den senmoderna familjen påverkar barnen (Ottosen, 1999).

Barn tillbringar alltmera tid på olika institutioner i dagens samhälle. Socialiserings- och auktoritetsansvaret delar föräldrarna med institutionerna. Barns tid utanför skolan upptas av olika fritids intressen, föräldrarna har fått en ny funktion i att möjliggöra dessa aktiviteter (Frönes, 1994). Det vilar ett stort ansvar på föräldrarna i det senmoderna samhället, samtidigt som det anses att barn är mera utåtriktade, öppnare, socialare och grupporienterade (Schultz Jørgensen, 1999).

5.2. Mot ökad individualisering

Under denna rubrik skall jag beskriva vad individualiseringen i samhället har medfört samt inneburit för familjen och barnet.

Det är olika faktorer i samhället som bidrar till att stärka individens ställning som egen individ (Bäck-Wiklund, 2001). Män har under lång tid befunnit sig i en individualiseringsprocess, kvinnor anses ha påbörjat den i slutet av 1800-talet och barnen har nyligen inlett denna process (Näsman, 1994).

Under 1990-talet blev barns ställning i samhället en viktig fråga, vilket stärktes av FN:s barnkonvention. Det inrättades en Barnombudsman och det skedde förändringar i lagstiftningen så att barn bl.a. skulle ges möjlighet att komma till tals och deras åsikt beaktas (Bäck-Wiklund & Lundström, 2001). Lagstiftningen kan ses som byråkratins verktyg, för att kunna förmana, styra och skydda människor och medborgare. De finns vissa kriterier som fastställer vad som krävs för individen att bli medlem av ett land, samt vilka rättigheter och skyldigheter personen har. Det finns även ett detaljerat system som kategoriserar individen, till de sociala rättigheter personen har. Barn är identifierade, registrerade och innefattade i detta system, samt sedda som individer i vissa avseenden och inte i andra (Näsman, 1994).

Tänkarna kring barnet som en egen individ med egna rättigheter, gäller även det ofödda barnet. Sociologen Elisabeth Beck-Gersheim anser att detta påverkar hur vi förhåller oss till vårt barn. Barnet är en del av livsprojektet och för kvinnan börjar det redan under graviditeten, då hon är ansvarig för att bära fram och forma ”superbarnet”. Den moderna reproduktionsteknologin har skapat en situation där det ofödda barnets utveckling står i centrum. Moderns uppgift är att genom en hälsosam livsföring fungera som en ”container” och ansvara för en bra produkt (Bäck-Wiklund, 2001).

Som tidigare nämnts förändras samhället kontinuerligt och det bidrar till att förändra de grundläggande vardagsvillkoren radikalt för individen. Dels ses den enskilda individens värde och rättigheter som väsentliga och dels sker en individualisering av individen, och han/hon integreras i sammanhang utanför familjen. Detta har påverkat barnet så till vida att det inte längre betraktas som ett objekt, som är föremål för de vuxnas uppfostran, utan är ett handlande, självständigt, medbestämmande subjekt. Enligt socialpsykolog Thomas Ziehe innebär även detta i förläggningen att individen inte längre omfattas av kända sociala gemenskaper och traditioner, utan det råder en "kulturell friställning". Vardagen har förändrats så att det som tidigare var förutsägbart och enkelt i tillvaron inte längre är det. Den senmoderna familjen är en s.k. *förhandlingsfamilj*, barn och föräldrar förhandlar om rätt och fel, samt vad som är bra och dåligt (ibid). "När nya överenskommelser kommer till stånd ställs kända vardagsrutiner mot nya lösningar, och det blir möjligt att få syn på och reflektera över kontinuitet och förändring i familjelivet." (Bäck–Wiklund, 2001 s 24). Denna förändring har även medfört att de uppfostringsideal som tidigare gick i arv från generation till generation inte längre fungerar, utan de vuxna måste förhålla sig reflexivt till sina egna handlingar och strategier. Det finns inte längre några självklara förebilder att förlita sig på (Bäck – Wiklund, 2001).

"Traditionen utmanas, invanda och välbekanta vanor och värderingar ifrågasätts och hur moder- och faderskapska utformas är öppet för tolkning och förhandling. Sammantaget innebär dessa förhållanden en kvalitativ och inträngande förändring i människors vardagsliv vad avser relationer och självuppfattning." (Bäck-Wiklund, 2001 s 35).

Enligt Bauman (1993), Beck (1996) och Giddens (1992), är en tilltagande individualisering ett av de mest framträdande dragen i det senmoderna samhället. I dagens samhälle går det inte att förlita sig på traditionen, utan individen måste handskas med det stora utbudet av värderingar, bilder och förebilder som media samt professionella erbjuder. Det råder ett stort utbud av valmöjligheter, samtidigt som det är den enskildes ansvar att avgöra vilka val som görs och vad detta leder till i framtiden.

Individen måste hela tiden reflektera och välja färdriktning, livet är ett projekt som vi själv ansvarar för (Bäck – Wiklund, 2001).

Trots detta är föräldraskap en kombination av ett individuellt och gemensamt projekt. Att bli förälder medför en genomgripande identitetsförändring och identitetsskapande process, vilket är ett

individuellt projekt. Samtidigt som det är ett gemensamt projekt, då föräldraskapet är beroende av både föräldrar och barn (ibid).

Enligt Holter kan individueringen och individualiseringen anses påverka upplösningen av familjen, då alltmer aktiviteter sker utanför familjens ramar och individen representerar sig själv (Näsman, 1994). Under 1960- och 1970- talet fanns det teoretiker som ansåg ”familjen död”, bl.a. sociologen Anthony Giddens var förespråkare för detta synsätt. I det klassiska synsättet kring familjens relationer var individens eget intresse och vilja underordnat familjens, de byggde på en ”*utvidgad solidaritet*”. I det senmoderna samhället anser Giddens att det råder mera ”*öppna relationer*” (Bäck-Wiklund, 2001). Detta innebär att det i varierande grad råder tillfälliga förbund, som skapas och vidmakthålls så länge som individerna inte känner sig utnyttjade, utan tillmäter varandra lika värde. Resonemanget kan te sig utopiskt, men går samtidigt inte att bortse ifrån, då det råder höga skilsmässosiffror (Bäck-Wiklund, 1997).

Det har skett en kulturell förändring kring könet, vilket har bidragit till en förändrad syn vad det gäller att uttrycka de innersta känslorna. Både män och kvinnor förutsätts kunna tala öppet om dessa, vilket tidigare var en större självklarhet och av traditionen ett naturligt förhållningssätt för kvinnan. De *öppna relationerna* är en nödvändighet i den demokratiska familjen, och det förutsätter en öppen dialog mellan parterna. Giddens anser det omöjligt att bygga en varaktig relation på dessa grunder, då män och kvinnor måste mötas på lika grunder. Det är dock oföränderligt att människor blir mödrar och fäder, och de får gemensamma barn som skall inordnas i det gemensamma livsprojektet, vilket samtidigt skall vara individuellt. Enligt Giddens går det inte att bygga en varaktig familj, då relationen kan avslutas när som helst av den ena eller andra parten. Den demokratiska familjen borde vara idealfamiljen, trots det tycks den vara bräcklig (Bäck-Wiklund, 2001).

Förhållningssättet med den öppna relationen, där den öppna dialogen ingår, har även varit sammankopplad med en ideologi där kärlek, äktenskap och barn hänger ihop. Giddens hävdar dock att den ökade individualiseringen och betoningen på kvinnan som autonom individ, har undergrävt föreställningen om att kärlek måste höras samman med äktenskap och barn. I dagens samhälle är kvinnorna istället fria att ingå relationer och vidmakthålla dem på andra grunder än tidigare. Kvinnan måste konstruera en reflexiv självuppfattning kombinerad med moderskap, partnerskap,

professionalitet och yrkesliv. I takt med utvecklingen av den förändrade synen kring de innersta känslorna, kan inte mannens jag och identitet längre självklart relateras till arbete och yrkeskarriär. Män behöver reflexivt konstruera sin tillvaro med betydligt fler dimensioner än vad som tidigare förväntades av mannen, t.ex. utveckla en maskulin omsorg om sina barn, som de tidigare inte behövde. Det reflexiva förhållningssättet kräver en öppen dialog mellan kvinnor och män, så att de kan mötas på lika villkor (Bäck-Wiklund, 1997). "Samtidigt som de "öppna relationerna" framstår som prototyper för jämlika relationer tycks de paradoxalt nog leda till att människor få svårare att bygga långvariga och stabila relationer samt att få det komplicerade vardagslivet att gå ihop." (Bäck-Wiklund, 1997, s 34).

Kritik har framförts mot Giddens teori, då den anses "barnfri" och att den inte konfronteras med det eviga föräldraskapet. Kritikerna anser att Giddens framhåller den öppna relationen som en framtida idealisk familj, med känslomässig och sexuell frihet, ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, gemensamt föräldraskap, förhandlad auktoritet över barnen, barnens skyldigheter mot föräldrarna och en social integration. Barnen finns omnämnda, dock aldrig i något anförande om barns behov av tillit och stabilitet (Bäck-Wiklund, 2001).

I det mera individualiserade samhället, ser familjen ut likt följande. Enligt SCB (1999) är det 70% av barn under 21 år som bor i traditionell kärnfamilj och 6% i ombildad familj. Det är 24% som enbart bor med den ena föräldern och utav dessa är 20% boende hos modern. Vid skilsmässor sker det att barn mister kontakten med fadern, denna tendens förändras successivt, enligt SCB och Barnombudsmannen (1998). I början av 1990-talet träffade 20% av barn i 10-12 årsåldern aldrig umgängesföräldern, i slutet av 1990-talet har denna siffra sjunkit till 10%. Samlevnad slutar ofta i separationer och kan nästan ses som ett naturligt inslag i dagens samhälle, vilket framträder något mera om procenten framställs i antal. Cirka 52 000 till 58 000 barn och ungdomar berörs årligen av separation mellan föräldrarna, enligt SCB 1999 (Bäck-Wiklund & Ludström, 2001).

Sammanfattning

Män har under en längre period befunnit sig i en individualiseringsprocess, kvinnor anses ha påbörjat den i slutet av 1800-talet och för barn har den nyligen inletts (Näsman, 1994). Det är olika komponenter i samhället som har bidragit till att barnet inte längre ses som ett objekt, utan ett

handlande, självständigt och medbestämmande subjekt. Det har skett en s.k. ”kulturell friställning” av individen, enligt Thomas Ziehe. Individen omfattas inte längre av kända sociala gemenskaper och traditioner. Den senmoderna familjen är en s.k. förhandlingsfamilj. Barn och föräldrar förhandlar om rätt och fel samt vad som är bra och dåligt. Detta innebär att det sker förändringar i människors vardagsliv, vad det gäller relationer och självuppfattning (Bäck-Wiklund, 2001).

Den tilltagande individualiseringen är ett av de mest framträdande dragen i det senmoderna samhället, enligt bl.a. Bauman, Beck och Giddens. Individen måste ständigt reflektera, och välja färdriktning, livet är ett projekt som vi själva ansvarar för. Samtidigt innebär föräldraskapet en kombination av ett individuellt och gemensamt projekt (ibid).

Under 1960- och 1970-talet fanns det teoretiker som talade om ”familjens död”, bl.a. sociologen Anthony Giddens. Traditionellt präglades familjen av en *utvidgad solidaritet*, individens egna intressen och vilja var underordnat familjens. Giddens anser att det i det senmoderna samhället råder mera *öppna relationer*, vilka förutsätter en öppen dialog mellan parterna. Giddens menar dock att det inte går att bygga en varaktig familj, när relationerna kan avslutas när som helst. Det har anförts kritik mot Giddens teori, för att vara ”barnfri” och att den negligerar det eviga föräldraskapet (ibid).

Enligt SCB (1999) berörs årligen mellan ca. 52 000 till 58 000 barn och ungdomar i Sverige, av en separation mellan föräldrarna. Det har dock skett en ökning av antalet barn i 10-12 års åldern som träffar umgängesföräldern. I början av 1990-talet var det 20% som aldrig träffade sin umgängesförälder, i slutet av 1990-talet hade denna siffra sjunkit till 10% (Bäck-Wiklund & Lundström, 2001).

6. INDVIDEN I DET SENMODERNA SAMHÄLLET

6.1. Ontologisk trygghet – Giddens struktureringsteori

Anthony Giddens och hans resonemang har nämnts tidigare i uppsatsen. Jag skall med anledning av detta här närmare återge Giddens struktureringsteori, samt hans tankar kring det senmoderna samhället. Beskrivningen av struktureringsteorin ges för att förtydliga hur individen utvecklas och återskapar sin tillvaro, samt på vilket sätt individen finner trygghet i sin omgivning. Detta bidrar till att

öka förståelsen kring de problem människor möter och måste lära sig att hantera i dagens samhälle. Ytterligare beskrivning enligt Giddens teori återkommer i avsnitt 6.3. "Människans behov av trygghet och kontinuitet".

Giddens har bl.a. påverkats av olika teoretiker inom den hermeneutiska och tolkande traditionen. Hermeneutikens styrka är att den ser individen som ett aktivt subjekt, som har möjligheter att reflektera över konsekvenser och handlingar. Samtidigt är Giddens kritisk till vissa delar av hermeneutiken, framförallt till att det saknas teoretiska kopplingar mellan subjektivt handlande och institutionella former, samt dess avsaknad av ett historiskt perspektiv och att det råder få diskussioner kring det för samhället centrala maktbegreppet. Giddens utvecklade successivt *den dubbla hermeneutiken*, vilken innebär att samhällsvetare i större utsträckning borde uppmärksamma sambandet mellan vardagsspråk och vardagskunskap samt produktionen av vetenskaplig kunskap, då det enligt Giddens inte finnas någon egentlig skiljelinje mellan dessa olika kunskapstyper. Giddens har inte enbart ägnat tid till att kritisera och analysera hermeneutiken, utan undersökte även sociologerna Karl Marx, Émile Durkheim och Max Weber ur ett historiskt och politiskt perspektiv, då han ansåg det nödvändigt att frigöra sig från deras modeller samt teorier. Vidare granskade Giddens även den funktionalistiska och strukturalistiska traditionen (Månsson, 1998). (Funktionalistisk sociologi innebär framför allt att de försöker fastställa vilka konsekvenser olika företeelser får för samhället i övrigt. Strukturalismen, ser främst till helheten och ser delarna som aspekter av denna. Sker det en förändring i en av delarna berör det även de övriga delarna (Egidius, 1997).) Den samlade kritiken ledde fram till *struktureringsteorin*. Giddens lät sig delvis även influeras av Torsten Hägerstrands tidsgeografi vid utformandet av struktureringsteorin (Månsson, 1998).

Struktureringsteorin grundar sig på vissa centrala antaganden om människan förmåga att reflektera över sina handlingar och därmed kunna reglera dessa. Individen är inte ständigt medveten om sitt handlande, dock kan personen åberga en möjlig teori till handlingen om han/hon skulle tillfrågas. Beskrivningen behöver inte vara korrekt, dess bättre bidrar den till att göra agerandet begripligt. Till stor del är det sociala livet grundat i rutiner och består av ständigt återkommande handlingar/beteenden. Giddens skiljer det mänskliga medvetandet mellan *det omedvetna*, *det praktiskt medvetna* och *det diskursivt medvetna*. *Det omedvetna* grundar sig ofta på erfarenheter från barndomen. Dessa minnesbilder går inte att använda i verbal form, eftersom de grundades i en tid

dåord ännu inte användes, utan det är främst känslö- och bild förmimmelser. Även i vuxen ålder kan minnen i det omedvetna lagras, dock är de då oftast av en mera traumatisk natur. Giddens teori om det omedvetna grundar sig delvis ur psykoanalytikerna Freud och Erikssons teorier. Det skall dock poängteras att Giddens är kritisk till den determinism som råder inom psykoanalytisk teori. Giddens anser att stora delar av individens beteende är viljestyrt och individen innehar en förmåga att reflektera över beslut och handlingar (ibid). *Det praktiskt medvetna* används i det dagliga livet för att hantera olika situationer. Denna kunskap och dessa minnen har individen tillgång till, trots att en stor del av det sociala livet sker utan att personen behöver reflektera över den, d.v.s. en tyst kunskap. *Det diskursivt medvetna* aktiveras när individen av någon anledning blir tvungen att överväga en rutin. Handlingar som styrs av omedvetna motiv är svårare att identifiera och förändra än de praktiskt och diskursivt medvetna, som utvecklas ur samspelet i vardagen. Gränsen mellan de två sist nämnda medvetandenivåerna är svåra att urskilja och kan vara av skiftande natur (ibid).

Den del av struktureringsteorin som berör tids- och rumsuppfattning, har Giddens delvis låtit sig influeras av Hägerstrands version av *tidsgeografien*, utformad under 1970-talet (Åquist, 1992). Hägerstrands teori handlar bl.a. om hur människors handlingsutrymme begränsas av olika fysiska faktorer, som t.ex. av den mänskliga kroppen och den fysiska omgivningen. Människan passerar olika stationer, vilket exempelvis kan vara ett rum i badinrättningen, skolan, hemmet etc. Det varierar hur många individer som ryms i dessa stationer/mötesplatser, d.v.s. utrymmet är begränsat. Dessa stationer är enligt Giddens ett resultat av "rutiniserade sociala handlingar". En stor del av människans handlande är rutiniserat. Vilket innebär att människan gör ständigt samma handlingar utan något specifikt behov. Till grund ligger dock oftast ex. ett livsprojekt, d.v.s. utbildningsplaner, skapandet av en familj o.s.v.. Stationerna som individen passerar delas in i regioner, d.v.s. regionaliseras. Dessa regioner delas upp i främre- och bakre regioner. I de *främre regionerna* vistas personen ex. under dagen och det kan finnas krav på hur individen framför sin kropp. De *bakre regionerna* kan vara utrymmen som personen vistas i under natten, det ställs oftast inte samma krav på individens beteende (Månsson, 1998). Möten skedde historiskt endast i ett visst rum "ansikte mot ansikte", i dagens samhälle har detta förändrats och möten kan även ske då individer inte befinner sig i samma rum, via ex. internet, telefon o.s.v.. Det dagliga livet kan förefalla okontrollerat och sporadiskt, dock är vardagen präglad av regelbundenhet och ständigt återkommande mönster. Människors möten styrs av en rad olika mekanismer och regler, och individen utvecklar en stor känslighet inför vad som är

accepterat i olika situationer. Individens har en förmåga att samordna sina handlingar med andras och möjlighet att utveckla en känslighet inför andra individers behov och önsknings. Sammantaget är detta av grundläggande betydelse för utvecklandet av ontologisk trygghet. Det dagliga livet kan te sig spontant och oordnat, vilket det dock inte är. Människans blick, ansiktsuttryck, kroppshållning och språk uppvisar en hög grad av regelbundenhet (ibid).

En stor del av individens vardagliga beteende handlar om att kunna utveckla rutiner, att finna en känsla av tillförlitlighet till sin omgivning, och att kunna hantera faror och hot, d.v.s. ontologisk trygghet. Giddens använder sig av Laings och Erikssons teorier kring mänsklig utveckling, i sitt resonemang om den ontologiska tryggheten. Teorierna används för att beskriva hur människan i ett samspel med sin omgivning, successivt utvecklar en känsla av tillit, trygghet och kroppslig autonomi (ibid). Autonomi är att kunna företa sig egna handlingar samt att kunna tänka och känna utan att påverkas eller styras av faktorer i omvärlden (Egidius, 1997). Rutiniseringen av vardagslivet är kopplad till det praktiskt medvetna och till individens behov av att hantera den grundläggande ångesten, som präglar den mänskliga existensen. Rutiner strukturerar vardagen och kan då även bidra till att skydda mot ångest och otillräcklighet. Giddens anför att rutiner och regler utgör det kitt som håller samman vardagslivet. Det är först när människor förlorar denna struktur som de upptäcker och blir medvetna om hur viktiga dessa är (Månsson, 1998). Ontologisk trygghet är enligt Giddens, ”Känslan av att det finns en kontinuitet och ordning i händelserna, inklusive sådana som inte befinner sig inom direkt synhåll för individen.” (Giddens, 1997, s 275). Ontologi enligt Åquist ”är en lära om vad som existerar, om hur världen är beskaffad.” (Åquist, 1992, s 28). Den ontologiska tryggheten syftar i vardagen till att skapa en känsla av trygghet till sin omgivning och kunna hantera faror samt hot (Månsson, 1998). Ziehe diskuterar ontologisering, vilket innebär ett sökande efter *visshet*. Individens söker efter s.k. fast mark, d.v.s. ett sökande efter helhet, äkthet och ursprunglighet. Ziehe anför att det ökande antalet nya religiösa grupper och det växande intresset för andlighet är tecken på ontologisering. Det råder en fruktan för *meningsförlust*, hos den enskilde i dagens samhälle (Ziehe, 1986).

Individens vardag styrs till stor del av invanda rutiner samt av återkommande handlingar och tankar. I Sverige har staten sedan 1930-talet drivit ”det moderna projektet”, vilket i sin tur påverkat människors invanda tankemönster och beteende. Inom de flesta västerländska kulturerna går det att

återfinna en tendens mot ökad individualitet och autonomi. Som en respons av denna utveckling skapas via massmedia olika kulturella uttryck, bilder och förebilder som utmanar det invanda och välbekanta.

”Vardagen är inte längre förutsägbar. Vi blir osäkra och *ambivalenta* inför olika tänkbara framtider, och vi tvingas att *reflektera* och att lära oss att *hantera vardagslivets osäkerheter*. Medvetet och omedvetet aktiverar vi tidigare erfarenheter och kunskaper och stämmer av dem mot den aktuella situationen. I mötet och reflexionen mellan det prövade och oprövade formas vår identitet och den samtida kulturen.” (Bäck-Wiklund, 1997, s 28). När individen reflekterar över sig själv som man och kvinna, partner och förälder, använder sig hon/han av traditionella föreställningar tillsammans med psykologiska- och sociologiska teorier. Människans vardagstänkande präglas både av expert- och vardagskunskap. Vardagen får alltmer vetenskapliga inslag, individen erbjuds ständigt nya kunskaper, dock behöver det inte innebära att han/hon blir säkrare i sina val och handlingar, eller leda till en tryggare tillvaro. Detta i sin tur påverkar individens självuppfattning och de mellanmännsliga relationerna, enligt olika samhällsvetenskapliga teorier (Bäck-Wiklund, 1997).

Sammanfattning

Anthony Giddens struktureringsteori har vuxit fram ur en samlad kritik mot olika teoretiska traditioner. Struktureringsteorin grundar sig på vissa centrala antaganden som människans förmåga att kunna reflektera över sina handlingar och att reglera dessa. Giddens skiljer det mänskliga medvetandet i tre nivåer. Det medvetna som ofta bygger på erfarenheter från barndomen. Det praktiskt medvetna och det diskursivt medvetna som utvecklas ur samspelet i vardagen. Giddens anser att stora delar av individens beteende är viljestyrt och individen innehar förmåga att reflektera över beslut och handlingar (Månsson, 1998).

Människans handlingsutrymme begränsas av olika fysiska faktorer, som t.ex. den mänskliga kroppen och den fysiska omgivningen. Stora delar av människans handlande är rutiniserat, vilket innebär att människan ständigt gör samma handlingar. Till grund ligger ofta livsprojekt. Individen passerar olika stationer, som delas in i tvåregioner. I de främre regionerna vistas individen ex. under dagen, och det ställs krav på hur han/hon framför sin kropp. I de bakre regionerna är individen mera anonym och det ställs inte samma krav på hennes/hans beteende. Möten skedde historiskt endast i ett visst rum ”ansikte mot ansikte”, vilket det idag inte gör (ibid).

I samspelet med sin omgivning anses individen successivt utveckla känsla av tillit, trygghet och kroppslig autonomi. Individens vardagligabeteende handlar om att kunna utveckla rutiner, finna känsla av tillförlitlighet till sin omgivning och att kunna hantera faror samt hot, s.k. ontologisk trygghet. Giddens anför att rutiner och regler är det kitt som håller samman vardagslivet och motverkar ångest. När människor förlorar denna struktur, upptäcker de och blir medvetna om hur viktig den är (ibid). Den ontologiska tryggheten diskuteras av olika teoretiker bl.a. Thomas Ziehe. Ziehe anför att människans behov av ontologisk trygghet visar sig i det ökande antalet ny religiösa grupper, då detta är tecken på individens sökande efter visshet i tillvaron (Ziehe, 1986).

6.2. Individualiseringens konsekvenser

Jag kommer nu att ge en framställning av olika händelser som går att sammankoppla med den beskrivning som gavs under föregående rubrik, om människans behov av ontologisk trygghet och den föränderlighet som råder i det senmoderna samhället. Framställningen sker från familjenivå till individnivå

6.2.1. Konsekvenser i familjen

Individen lever i en föränderlig tillvaro, och omges av ett samhälle i en ständig förändringsprocess. De samhällskrafter och processer som ligger bakom moderniseringen igår, är desamma som driver utvecklingen vidare idag, till ett senmodernt samhälle. Detta skapar en ny utveckling och nya situationer som kan te sig oviss för individen. Informationsteknologins breder ut sig inom produktionen, ökad administration, globalisering av de ekonomiska förhållandena, ökad mångfald av livsformer och kulturer m.m.. Sammantaget innebär detta att både de materiella, och sociala livsvillkoren, samt de kulturella och värdemässiga grunderna är ständigt i förändring (Dencik, 1999).

När det skedde en strukturomvandling och en förändring inom olika samhällsområden, som ex. näringsliv, arbetsmarknad, bebyggelsemönster och samlevnadsformer, började kvinnor i allt större utsträckning arbeta utanför hemmet, födelsetalen sjönk och skilsmässorna ökade. Ökad möjlighet till utbildning för flertalet, och media som successivt nådde en större publik, bidrog till att introducera nya värden och livsstilar. Dessa utbud och möjligheter har existerat under lång tid, dock framträdde de tydligare efter 1950-talet och fick successivt en genomgripande innebörd för hur vi förstod oss själv och vår omvärld (Bäck – Wiklund, 2001).

De förändringar som skedde i samhället förändrade familjens samlevnadsformer och bl.a. skilsmässorna ökade. Förändringarna i familjemönsterna bidrog till en ökad variation i barns uppväxtvillkor (Bäck-Wiklund, 1993). Det är idag många utmaningar som dagens familjer ställs inför, vilka får varierande konsekvenser. Vissa föräldrapar väljer att gåskilda vägar då de skiljer på föräldraskap och kärleksförhållanden, andra par finner lösningar inom familjelivets ramar. Bäck-Wiklund anför att det stora antalet separationer, uppgifter om våld och övergrepp i familjens namn, vittnar om att det inte enbart är lätt i dagens familjer. Det har skett förändringar inom familjemönstren, många barn föds i familjer där föräldrarna inte är gifta, skilsmässor är tre gånger vanligare i sambofamiljer än i gifta. Det råder ett större antal ombildade familjer i dagens samhälle och där ytterligare halvsyskon tillkommer. Det är inte ovanligt att de personer som skilt sig en gång skiljer sig igen, detta leder ofta till att det blir ytterligare syskon i det nya förhållandet. Barn föds senare i en relation och önskas det flera kommer de tätt. Fäderna har blivit mera delaktiga i barnens liv. Ett ökat antal ensamföräldrar är påtagligt och många lever parallellt med de tidigare förhållandet. I det senmoderna familjelivet finns inga färdiga former och lösningar utan de skapas via överenskommelser och förhandlingar (Bäck-Wiklund, 2001).

Dagens familjeforskare tycks vara eniga inom tre områden. För det *första* att individuella och gemensamma projekt skall rymmas inom ett individualiserat liv. Detta innebär att individen har individuella projekt samtidigt som personen ingår i gemensamma, och utav de olika individernas projekt, intar familjen en särställning. Kvinnan och mannen vill kunna förena och samordna drömmen om att bli förälder samt förhoppningarna om ett rikt och framgångsrikt privat- och yrkesliv. Individens drömmar skall förenas med en annan persons livsprojekt, där familjen utgör ett gemensamt projekt. Familjelivet grundas påsamhandlingar, rutiner, gemensamma värderingar och handlingsstrategier som inte ständigt ifrågasätts, detta kan vara svårt att förena i den senmoderna familjen. För det *andra* är dagens familjeforskare eniga om att familjen ses som en förhandlingsfamilj. Det är bl.a. en följd av den projektsyn som nämndes tidigare i stycket. Individernas olika individuella projekt skall samordnas och även fungera som ett gemensamt projekt. I denna dagliga process skapas rutiner som gör vardagen till en känd och förutsägbar tillvaro, d.v.s. familjelivets vardagspraktik. För det *tredje* är forskare eniga om att forskning kring familjen även skall bedrivas ur ett perspektiv där familjens handlingar, rutiner, ritualer och görande studeras. Detta för att fokus inte enbart skall inriktas mot

förändring, differentiering och instabilitet. Om forskning bedrivs ensidigt på dessa tre begrepp, finns risk att en redan existerande trend i samhället förstärks, istället för att förklaras (ibid).

Det hävdas att kulturen som ett gemensamt sammanhängande system av värderingar är upplöst. Dock är det kanske så att gamla och nya värderingar existerar parallellt med varandra i det senmoderna samhället. Kärnfamiljen är ett exempel som utgör ett ideal för många hur livet skall levas och utformas. Historikern John Gillis anser att individen är beroende av sin familj, eller liknande grupper som bygger på gemensamma värderingar. Människan lever dagligen i familjen och har den i sina tankar. Den familj kvinnan/mannen lever i, innehar kamp och motstridiga viljor mellan medlemmarna. Familjen i tankarna är mera harmonisk. De två familjebilderna är oförenliga. Den tänkta familjen är skapad via ritualer, myter och sviker oss aldrig. Det finns ett glapp mellan ideal och verklighet, och det verkliga familjelivet döljs med anledning av idealet. Idealfamiljen i människans tankar, är bilden av den goda familjen och allt vad den anses innehålla. Denna tillhörighet till familjen är nödvändig, då den ger individen något att identifiera sig med och som kan förse personen med symboliska attribut. I detta synsätt finns enligt Gillis förklaringen till hur människan förstår och skapar sin egen tillvaro. Historiskt var inte gapet mellan ideal och verklighet så stort, för det fanns ett gemensamt värdesystem, kring hur familjen fungerade och såg ut. I dagens samhälle finns det en större variation, vilken leder till att varje individ mystifierar sin familjesituation (Gillis, 1997).

6.2.2. Konsekvenser för individen

I det allt mer individualiserade och individuerade samhället integreras individen i aktiviteter utanför familjen, som representant för den egna personen och inte för familjeenheten. I allt större utsträckning frisätts och lyfts individen ur den sociala enheten, som de traditionellt tillhört. Enligt den tyske sociologen Arnold Gehlen, frigörs människan från sin bakgrund, sin traditionella sociala tillhörighet, vilket leder till att individen träder i förgrunden (Dencik, 1999).

Det kan skönjas en viss förändring vad det gäller barns förhållande och beteende gentemot vuxenauktoriteter i dagens samhälle. För det första kan det förklaras genom att barnet fått en ökad rörlighet ut från familjen till institutioner och grupper utanför familjeenheten, vilket förändrar föräldrarnas förmåga till auktoritet och socialisation över sina barn. En annan aspekt är att kunskapsförmedlingen mellan generationerna har förändrats, samtidigt som det finns en mångfald av

vad som är rätt och fel i dagens samhälle. Äldre generationers erfarenheter förlorade efter 1960-talet alltmer sin relevans för den yngre generationen. Dessutom har den förändrade synen kring barns rättigheter, vilket i sin tur medfört lagändringar, bidragit till den förändrade synen kring auktoriteter (Blomquist, 2001). Barnets respekt och integration i familjen hör samman med närheten mellan föräldrar och barn. God kontakt mellan barn och föräldrar medför att föräldraauktoriteten kan hävdas och efterlevas. Den får därmed även en djupare inverkan på barnet och dess personlighetsutveckling. Barnet skall samtidigt förhålla sig som en självständig individ vad det gäller föräldrarnas normsystem. Föräldrarna skall inte automatiskt förvänta sig att barnet passivt inlemmar sig i normsystemet. Reglerna skall diskuteras fram av de olika individerna som ingår i familjen (ibid).

Bäck-Wiklund uttrycker att det senmoderna samhället präglas av reflexivitet och förändring, vilket i sin tur leder till oro samt osäkerhet hos individen (Bäck-Wiklund, 2001). Historiskt i det gamla bondesamhället var människors biografi till stor del givna och inbördes lika, enligt tidsgeograf Johan Asplund. Människans roller var oftast tillskrivna och inte som idag förvärvade och specialiserade, vilket även Basil Bernstein anser. Denna förändring hänför Bernstein till subjektivitetens utveckling i moderna samhällen och sammanbinder det med en förändring mot ett mer individualiserat förhållningssätt mellan föräldrar och barn. Detta går att koppla till Ziehes diskussion kring människan som "frisätts" från sin kulturella och institutionella bakgrund. Den ökande individualiseringen i samhället, bort från fasta normer och kyrkans påvingande makt, ställer större krav på individens förmåga att själv kunna forma sitt liv. Samtidigt erbjuds människan många olika valmöjligheter i det moderna samhället, dock ges personen få riktlinjer inför sina val. Detta är ett resultat av den enorma tekniska och intellektuella utvecklingen som råder idag (Dahlberg, 1993). Det finns även statistiska siffror som påvisar att skilsmässorna är färre i religiösa familjer, kanske beror detta på den styrning tron inger dessa (Forskning & Framsteg, 2001). Ågan och den tvingande religionen har ersatts av en mera sofistikerad kontrollform, där disciplineringen mer är riktad mot barnets själ och medvetande. Kontrollen av barnet idag kan te sig mera indirekt och är inte så tydligt framträdande. Dagens uppfostran och sociala kontroll av barnet förutsätter kunskaper om barnets "själ", vilket kan inkräkta på dess integritet, då föräldrarna i välmening vill vara delaktiga och inlevelsefulla i den unges vardagsliv (Dahlberg, 1993).

I det senmoderna samhället är familjen och olika offentliga institutioner viktiga för barnets socialisation. Dock skall inte massmedias och mediakulturens inverkan på detta område förglömmas. Media omger barnen både i hemmet och på skolorna. En hel del är speciellt inriktade enbart till barnen t.ex. tv-program, kassetband, CD-skivor, video och dataspel. Televisionen har även en påverkan på barnets livsmönster, t.ex. läggtider, mattider, tid för aktiviteter o.s.v.. Eftersom barns anknytning inte enbart sker till familj och släkt inom lokalsamhället utan de nås även av grupper, institutioner och massmedia utanför den privata sfären, möts de inte enbart av en fysisk rörelse från familjen, utan utvecklingen i det senmoderna samhället innebär också att barn konfronteras med en mångfald av kulturella uttryck och meningssystem (Blomquist, 2001).

Ziehe resonerar kring i vilken utsträckning själv- och verklighetstolkningarna har förändrats hos dagens ungdomar. Ziehe anför att individen i dag lever i ett samhälle där det ges möjlighet till *reflexivitet*. Det innebär att dagens kultur ger individen allt mer kunnande att iaktta, avbilda, tematisera och kommentera oss själva. Människan har tillgång till självreferenser. Ziehe beskriver vidare att individen innehar en ökad kunskap kring vetenskaplig syn vad det gäller uppväxt och uppfostran, ett s.k. socialisationsvetande. Den vetenskap som individen innehar inom olika kunskapsområden, gör det även möjligt för honom/henne att i större utsträckning ta ansvar för de konsekvenser som kan uppträda efter ett handlande. Individen befinner sig d.v.s. i ett samhälle som präglas av en större *görbarhet*. Det innebär att fler livsområden karaktäriseras som ”görbara”, vilket innebär att det också finns möjlighet att problematisera, tematisera och förändra. Detta innebär delvis en befrielse. Livet blir inte enbart betecknat som ödesbestämt, dock medföljer ett ökat egenansvar. I utbudet av möjligheter följer även ett prestationskrav på individen (Ziehe, 1986).

”I traditionella, auktoritära samhällen är det subjektiva huvudproblemet att jag ”vill för mycket” (förbjudna, syndiga, icke ståndsmässiga saker). Nu, i vårt kulturella klimat, är det subjektiva huvudproblemet i stället att jag ”uppnår för litet” – att jag som hel människa fortfarande inte lever och är sådan som jag skulle kunna vara.” (Ziehe, 1986, s 348). Ziehe anför att den ömtålighet av individens självkänsla, som ibland beskrivs i socialpsykologisk litteratur ter sig begriplig genom detta resonemang. I dagens samhälle finns även ett stort utbud av ”livsstilserbjudanden”. Historiskt var faktorer som social tillhörighet d.v.s. klass, familjens tradition och var individen befann sig geografiskt vägledande i olika livsstilsval. Den ursprungliga familjens förflutna är inte längre någon säker mall för individens framtid. De beslutskonflikter och livsstilsval individen står inför samt dess medföljande ambivalens och besvikelser, får den enskilde själv handskas med och ansvara för. Ziehe anför att det har skett en

stegring av möjligheterna samtidigt som det sker en skärpning av beslutskonflikterna, vilket kan kallas *individualisering*. Det har skett en frikoppling från individens traditionella tolkningsmönster vilka härstammar ur hans/hennes sociala ursprungsmiljö. Ziehe benämner *reflexivitet*, *görbarhet* och *individualisering* som de tre kulturella tendenserna. Sammantaget anför Ziehe att de tre begreppen bidrar till en betydande förändring av de ”*möjlighetshorisonter*” som står till den enskildes förfogande, men som samtidigt tvingar sig på honom och henne. De förändrade möjlighetshorisonterna är en produkt av det moderna, något som är omöjligt att kringgå då individen ingår i denna kontext (Ziehe, 1986).

Sammanfattning

De samhällskrafter och processer som ligger bakom moderniseringen igår, driver utvecklingen vidare idag till ett senmodernt samhälle. Detta skapar en ny utveckling och nya situationer som kan te sig oviss för individen (Dencik, 1999). De förändringar som skedde i slutet av 1950-talet bidrog till att kvinnor i allt större utsträckning började arbeta utanför hemmet, födelsetalen sjönk och skilsmässorna ökade. Förändrade familjemönster bidrar till en ökad variation i barns uppväxtvillkor. I det senmoderna familjelivet finns inga färdiga lösningar utan de skapas via överrensommelser och förhandlingar (Bäck-Wiklund, 2001).

Dagens familjeforskare tycks vara eniga inom tre områden. För det första att individuella och gemensamma projekt skall rymmas inom ett individualiserat liv. För det andra att familjen ses som en förhandlingsfamilj. För det tredje anser forskare kring familjen att forskning skall bedrivas ur ett perspektiv där familjens handlingar, rutiner och görande studeras. Fokus skall inte enbart inriktas mot förändring, differentiering och instabilitet (ibid).

Gamla och nya värderingar kring familjen förmodas existera parallellt med varannat i det senmoderna samhället. Kärnfamiljen utgör ett ideal för många hur livet skall levas och utformas. Dock är familjen individen lever i och familjen i tankarna oförenliga med varandra. Familjen är viktig för hur individen utvecklar en förståelse och ett skapande av sin egen tillvaro (Gillis, 1997).

Enligt Arnold Gehlen frigörs människan från sin bakgrund och sin sociala tillhörighet, vilket leder till att individen träder i förgrunden i det allt mer individualiserade och individuerade samhället (Dencik, 1999).

I dagens samhälle kan det skönjas en viss förändring vad det gäller barns förhållande och beteende gentemot vuxen auktoriteter. Barnets respekt och integration i familjen hör samman med den närhet som råder mellan föräldrar och barn. Dock skall barnet vara en självständig individ vad det gäller föräldrarnas normsystem. Reglerna skall diskuteras fram av de olika familjemedlemmarna (Blomquist, 2001).

I det senmoderna samhället är inte människors roller längre tillskrivna utan förvärvade och specialiserade. Denna förändring går att härleda till subjektivitetens utveckling och det mera individualiserade förhållningssättet mellan föräldrar och barn, enligt Basil Bernstein. Den ökande individualiseringen i samhället, bort från fasta normer och kyrkans påvingande makt, ställer större krav på individens förmåga att själv forma sitt liv, i en tillvaro där en mångfald av valmöjligheter erbjuds. Samtidigt som fåriktlinjer ges individen vilket vägval som är det rätta (Dahlberg, 1993).

Thomas Ziehe anför att individen idag lever i ett samhälle där det ges möjlighet till reflexivitet och tillgång till självreferenser. Människan befinner sig även i en tillvaro som präglas av större görbarhet, vilket det medföljer ökat egen ansvar. I dagens samhälle finns även ett stort utbud av livsstilsalternativen. De beslutskonflikter och livsstilsval individen står inför, samt dess medföljande ambivalens och besvikelse får individen själv handskas med. Det har skett en stegring av möjligheterna och beslutskonflikterna, vilket kan benämnas individualisering (Ziehe, 1986).

6.3. Människans behov av trygghet och kontinuitet

Ovan under rubriken 6.2. ”Individualiseringens konsekvenser”, har det beskrivits på olika sätt hur familjen, och individen påverkats och förändrats under vår samtid. Jag kommer att under denna rubrik förtydliga tankarna kring det senmoderna samhället, utifrån Giddens teori.

I det senmoderna samhället har de sociala miljöerna och dess omgivning förändrats, vilket i sin tur påverkar individens förmåga att kunna återskapa trygghet (Giddens, 1997). Tidigare skedde möten i

ett visst rum ”ansikte mot ansikte”, i dagens samhälle sker dessa även via andra system. Den tekniska utvecklingen har bidragit till att möten inte behöver vara rumsbundna, utan kontakten kan ske via massmedia, internet, telefon o.s.v.. Det har även skett en förändring kring tiden. Historiskt förbands tiden med platsen och med de olika göromålen. Detta innebar att det som skulle utföras var inte beroende av uret, utan av vädret, årstiden och om det var morgon eller kväll. Skulle skörden bärgas var det nödvändigt med sommar, solsken och att det lidit upp å dagen. Successivt blev det nödvändigt att använda uret, när ex. offentliga transportmedel skulle samordnas, behövde människor finna sig på samma plats samtidigt. Vidare bidrog ex. de offentliga transportmedlen till att människor lättare färdades från det ena rummet till det andra på kort tid. Den tekniska utvecklingen bidrog till en förändring av tid och rum (Månsson, 1998).

Jag skall förtydliga den förändring som har skett av tiden och rummet något. Den beskrivning som kommer att återges är ett exempel, hämtat ur en avhandling med titeln *Tidsgeografi i samspel med samhällsteorier* av Ann-Cathrine Åquist. Exemplet är en studie gjord av en amerikansk historiker Ruth Schwartz Cowan. Cowans studie handlar om hushållsarbetets förändring i USA från 1700-talet och fram till 1900-talets slut, d.v.s. inom modernitetens framväxt och det senmoderna samhällets tillstånd. Jag kommer inte att göra en heltäckande redogörelse av studien.

Cowan beskriver att i mitten av 1700-talet var köttstuvning en av de vanligaste middagsrätterna. Tillredningen av denna rätt aktiverade i stort sätt hela familjen. I Cowans studie koncentrerar hon sig inte enbart på just tillredningen, utan även på arbetet kring detta, de råvaror och redskap som behövdes för anrättningen av måtiden. Både mannen och kvinnan krävdes i arbetet. Mannen framställde redskap, slaktade, odlade grödor och högg ved till elden. Kvinnan stod för själva matlagningen, odlade kryddor och grönsaker samt hjälpte till med skörden av grödorna (Åquist, 1992).

I mitten av 1800-talet skedde en förändring som påverkade aktiviteten kring matlagningen. Enligt Cowan, var malning av säd en av de första aktiviteterna som blev industrialiserad i USA. Detta bidrog till att mjöl kunde köpas, av dem som hade råd. Mannens uppgift att mala säden till mjöl försvann successivt, kvinnan stod fortfarande för tillagningen av måtiden. Med tiden förändrades även detta, då ex. färdigt bröd gick att köpa mot betalning. Den slutsats som Åquist gör i sin

avhandling kring den ovan beskrivna studien av Cowan är, att ett projekt ger även effekter på andra projekt. För att kunna köpa mjölet i det ny industrialiserade samhället krävdes en penninginkomst. En intjänad inkomst krävde tid och arbete, i en annan miljö (rum), än den sociala miljö individen befann sig i på 1700-talet. Mannen förlorade uppgiften att mala mjöl, istället fick han ägna tiden å att tjäna pengar till konsumtionen, vilket sedermera även kvinnan har fått göra (ibid).

De förändringar som skedde historiskt i Cowans exempel ovan av tiden och rummet, har ytterligare förändrats i dagens samhälle, då vi ingår i en komplex tillvaro. Snabba transportmedel som förflyttar individen från en plats till en annan, massmedia som informerar om dylika händelser i vår omgivning, datorer som ökar möjligheten att hastigt skicka meddelande o.s.v.. Detta gör även att individen inte längre lever oberoende av vad som sker på nationell- och global nivå, vilket ständigt påverkar människan (Månsson, 1998). Giddens för diskussioner kring individens valfrihet, samtidigt som han hävdar att individen inte har en total valfrihet, utan valmöjligheterna påverkas av yttre omständigheter, från mikro till makro nivå samt att människan ingår i en nationell och global kontext, vilka vi inte lever oberoende av. Det som sker utanför individens sfär påverkar *livsprojekt*en. Den information som individen nås av via media medför att personen inte enbart behöver ta ställning till egna val, utan även bilda sig en uppfattning om det som berör på avlägsen nivå. Faror som tidigare inte kom till personens kännedom, kommer närmare och blir mera påfallande. Den komplexa tillvaro som människan befinner sig i skapar en ökad oro, då situationen är svår att överblicka. Det erbjuds många valmöjligheter i det senmoderna samhället, dock är det omöjligt att individen själv innehar den kunskap som krävs för de olika valen, en större tillförlitlighet till expertis är nödvändig (Giddens, 1997).

I det senmoderna samhället har de sociala miljöerna och dess omgivning förändrats, vilket i sin tur påverkar individens förmåga att kunna återskapa trygghet. Individen bygger successivt upp tillit, trygghet och en förmåga att kunna företa sig egna handlingar, samt möjligheten till egna val. Denna uppbyggda kunskap används i mötet med andra individer, ur vilken den även är sprungen. Som tidigare har nämnts utvecklas den ontologiska tryggheten i samspelet med andra människor. Ontologisk trygghet innebär att individen har ett behov av att finna kontinuitet och ordning i händelser som både finns i den direkta och indirekta omgivningen. I vardagen syftar denna ontologiska trygghet till att skapa en känsla av trygghet till sin omgivning och kunna hantera faror samt hot. Historiskt gavs

en viss existentiell trygghet i den konstruktion av livet som kyrkan gav individen. Vägledning i avgörande val fick människan genom sin tro. I det senmoderna samhället har en uppluckring skett av kyrkans makt, och kunskapen samt medvetenheten har ökat. Detta har medfört att individen har svårigheter att skapa kontinuitet och ordning i händelse, vilket bidrar till att existentiell ångest uppstår, till följd av ontologisk otrygghet (Månsson, 1998). Människan måste i dagens samhälle förlita sig på sakkunniga inom olika områden, t.ex. vid cancer behandling förlitar sig individen på läkaren. Det finns dock samtidigt andra läkare, homeopater och alternativa valmöjligheter som det ges information om via massmedia, vilka kan finnas både utom och inom det egna landet. Giddens hävdar även att det i det senmoderna samhället inte ges möjligheter för individen att ägna sig åt centrala existentiella frågor som rör död, liv och existens. Detta visar sig genom att individen söker sin trygghet i "new age", "kristall terapi" o.s.v.. (Giddens, 1997).

Jag avslutar denna redogörelse om det senmoderna samhället med ett citat av Giddens, där han liknar dagens samhälle vid en jättelik okontrollerbar maskin som vi gemensamt färdas i. Den tillvaro som beskrivs är inte helt pessimistisk, och inte alldeles optimistisk heller. Så länge denna tillvaro består, som vi finner oss i, kommer bl.a. vissa existentiella frågor att kvarstå

"Vi kommer inte heller att kunna känna oss trygga. Den terräng vi färdas genom är fylld av risker och faror. Känslor av ontologisk trygghet och av existentiell ångest kommer att samexistera i ständig ambivalens." (Månsson, 1998, s 435).

Sammanfattning

I det senmoderna samhället har de sociala miljöerna och dess omgivning förändrats, vilket i sin tur påverkar individens förmåga att kunna återskapa trygghet. I dagens samhälle behöver inte möten vara rumsbundna, utan kontakten kan ske via ex. internet, telefon o.s.v.. Det har även skett en förändring kring tiden, historiskt förbands tiden med platsen och med de olika göromånen. Den tekniska utvecklingen har bidragit till förändringen av tiden och rummet (Månsson, 1998).

Den utveckling som har skett i samhället, har bl.a. bidragit till att individen inte längre lever oberoende av vad som sker i dess direkta- och indirekta omgivning (ibid). Detta påverkar individens "livsprojekt". Den komplexa tillvaro som människan befinner sig i skapar ökad oro, då situationen är svår att överblicka. Det senmoderna samhället erbjuder många valmöjligheter, dock är de omöjligt att inneha kunskap om alla. En större tillförlitlighet till expertis är nödvändig (Giddens, 1997).

Ontologisk trygghet utvecklas i samspelet med andra människor, och innebär att individen har behov av att finna kontinuitet och ordning i händelser både i den direkta- och indirekta omgivningen. Den ontologiska tryggheten syftar till att skapa en känsla av trygghet till sin omgivning och kunna hantera faror samt hot. Ontologiska otryggheten har ökat i det senmoderna samhället då individen har svårigheter att återskapa denna, vilket bidrar till att existentiell ångest uppstår (Månsson, 1998).

6.4. Individens behov av grupptillhörighet

Under denna rubrik presenterar jag ett utdrag ur en artikel kring gruppens betydelse av psykolog Hans Gordon. Detta för att i korta drag utröna vad gruppen kan ha för funktion för individen, i det dock allt mer individualiserade samhället.

Gordon anför att gruppen är viktig för människan, trots det alltmer individualistiska samhället. I gruppen/familjen grundäggs mycket av de normsystem som individen använder sig av i sitt samspel med andra. Gordon menar att individen är född ur flock, och som art är vi sannolikt för alltid hänvisade till gruppen. Barnet har ett behov av att inordna rutiner i livet för att kunna identifiera situationer, vilket i sin tur ger förutsägbarhet och normalitet (www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html, 02-02-20).

Gordon reflekterar kring gruppen i artikeln "Om människans belägenhet". Han väljer att göra det med socialpsykologisk inriktning, och försöker att belysa och förklara sambandet mellan individen, gruppen och samhället. Gordon skriver att individen under uppväxten inlemmas i de normativa mönster som gruppen innehar, uttrycker och renodlar. Familjen kan ses som en stor givare av normativa seder och inte enbart av de som återfinns inom familjen, utan även de som råder i samhället i övrigt. Dessa övergripande krafter som kan råda i samhället kan ex. vara den traditionella religionen och de ideologiska idéer som framläggs i bl.a. de allmänpolitiska debatterna och det som framställs i massmedia. I diskussionen av Gordon kring gruppens betydelse berör han även kärnfamiljsbegreppet. Kärnfamiljsbegreppet nådde individens medvetande under 1800-talets mitt, d.v.s. vid industrialismens framväxt. Detta hade sin grund i att den ledande samhällsklassen i samhället krävde en ny typ av människa, en disciplinerad, välkontrollerad och välpresterande individ. En individ som inte längre skulle agera efter dagsljus och årstider utan efter klockan. Vidare uttrycker

Gordon att kärnfamiljen som gruppform främst har sin förankring i de västerländska, disciplinära tänkandet. Fadern som auktoritet och modern som tillstöttande medlem, vad det gällde omsorgen om barnen. Skolan blev successivt en god medhjälpare till skapandet av en effektiv människa (ibid). Holter finner tendenser att vilja avskilja individen från gruppen i det industrikapitalistiska samhället. I takt med industrialismens framväxt utvecklades ett behov av individer som inte var bundna till bestämda grupper, utan självständiga och initiativrika (Holter, 1975).

Gordon finner det även intressant att belysa hur och när individen började framträda som individ. Historiskt framträdde inte den arbetande människan, utan hon/han blev sedd i en mängd, vilka benämndes som folket. Det var kungar, höga präster och förmögna inflytelse rika personer som omnämndes och urskiljdes som individer. Gordon anför att folket i stort har varit sammansvetsat i klasser och de har alltid varit sammansatta i grupper. Genom dessa grupper har folket levt och överlevt, d.v.s. av gruppen och för gruppen. Grupptillhörigheten har utgjort basen för identitet, mening och trygghet. Vidare finner Gordon samband mellan medeltidens reformation den s.k. upplysningstiden, och människans krav på frihet. Vilket i sin tur har samband med utvecklingen av människans individtänkande. Kravet på frihet ledde först fram till den franska revolutionen och senare till den amerikanska drömmen om vars och ens möjligheter. Denna utveckling ledde troligen fram till den handel som successivt växte fram i världen, under tidig medeltid. Dessa handelsresande bröt upp från sin tradition och gav sig ut på haven, till nya okända länder. De tog med sig sin tradition och trosuppfattning till världens olika hörn. Det skedde en spridning av skiftande traditioner och religioner. Vilket i ännu högre grad sker i dagens samhälle (www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html, 02-02-20).

Gordon hävdar att individen i dagens samhälle framhäver vikten av att finna den egna unika, individuella positionen, samt viljan att bli något alldeles extra är stark. Successivt upplöses kärnfamiljen, och det är inte säkert att denna familjeform är funktionell för den nya tidens krav. Gordon hävdar dock att individualismens era inte kan bli den enda härskande, eftersom individen är född ur flock och som art sannolikt för alltid är hänvisad till gruppens rike. Det skall beaktas att det inte innebär att individen skall förbli fastlåst i gamla traditionella mönster och normer. Det krävs dock att individen befinner sig i grupp för att individens välbefinnande skall kvarstå i det alltmer individualiserade samhället. Gordon hävdar att det är viktigt att inte glömma gruppens betydelse ur

vilken individen både historiskt och i nutid funnit sin styrka. Detta är viktigt i ett samhälle där gamla traditionella mönster och normer upplöses och ersätts med nya, och där individer präglas av gränsöverskridande agerande (ibid).

Trots att människor i dag lever i ett samhälle med valmöjligheter och i större individualism, så innebär det inte att individens behov av social gemenskap och identifikation försvinner. Att ha en social tillhörighet är ett grundläggande behov hos människan. Det senmoderna samhället erbjuder en mångfald av möjligheter till sociala anknytningar. Detta innebär att dagens individer är friare att välja vilka de vill tillhöra och i vilken grad han/hon önskar binda sig till dessa. Detta kan skapa ambivalens då individen vill ha tillhörighet och samtidigt vara fri att kunna välja engagemang och identifikation enligt egna önskemål (Blomquist, 2001).

Sammanfattning

Psykolog Hans Gordon anför att gruppen är viktig för individen, trots det alltmer individualistiska samhället. I gruppen/familjen grundläggs mycket av de normsystem som individen använder i sitt samspel med andra. Barnet har behov av att inordna rutiner för att kunna identifiera situationer, vilket leder till förutsägbarhet och normalitet. Familjen kan ses som stor givare av normativa seder, även av de som råder i samhället.

Historiskt framträdde den arbetande individen som grupp d.v.s. folket. Under franska revolutionen framträder alltmer utvecklingen kring människans individ tänkande. Successivt utvecklas handeln i världen, genom vilken det sker en spridning av skiftande traditioner, kulturer och religioner.

Gordon hävdar att gruppen är viktig i den individualistiska samhället, detta för att individens välbefinnande skall kvarstå. Det är dock inte nödvändigt att individen skall bli fast i gamla mönster och normer (www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html, 02-02-20). Människans behov av socialgemenskap och identifikation kvarstår, trots att människor lever i ett samhälle med ökad individualism och större valmöjligheter. Det råder en ambivalens hos individen då hon/han både vill vara fri och tillhöra någon form av grupp gemenskap (Blomquist, 2001).

7. ANALYS

7.1. Analysens upplägg

Mitt syfte med denna uppsats är att undersöka vad som karaktäriserar den senmoderna familjen och vilken inverkan det senmoderna familjelivet får för barnen. Detta har skett med utgångspunkt i familjebegrepp och individualiseringsbegreppet, och mot bakgrund av en historisk tillbakablick. Jag väljer att framställa min analys tillsammans med den hermeneutiska cirkeln, och med förförståelse som nämndes inledningsvis. Uppsatsens material och teorier redovisas utifrån uppsatsens frågeställningar, som även ligger till grund för presentationen av undersökningsresultaten.

Min ursprungliga tanke var att undersöka rolltagandet hos barn som ingår i splittrade familjesystem. När möjligheterna till undersökningen undersöktes, fann jag det intressant att vidga förståelsen kring hur familjen har förändrats och varför, samt vilken inverkan detta har på individen. Jag förflyttar mig successivt från samhällsnivå till individnivå.

7.2. Uppsatsens första, andra och tredje frågeställning samt dess förförståelse

Uppsatsens första frågeställning är, vilka processer i samhällsutvecklingen, har bidragit till att skapa den senmoderna familjens villkor? Den andra är vad karaktäriserar den senmoderna familjen? Den tredje frågeställningen är, hur kan begreppet individualisering förstås i relation till det senmoderna familjelivet och den senmoderna barndomen?

Den förförståelse som jag hade inledningsvis kring dessa frågeställningar, var att det skett en uppluckring av familjen till följd av olika samhällsförändringar. Arbetskraft från såväl mannen som kvinnan behövdes inom arbetsmarknaden. Detta ledde successivt till att kvinnan blev ekonomiskt oberoende av sin make, och behövde därför inte stanna kvar i destruktiva förhållanden. Jag ansåg detta vara positivt för kvinnan, samtidigt som det bör ha någon form av konsekvens för barnet. Någon direkt förförståelse kring individualisering hade jag inte.

Den ovan beskrivna förförståelsen är jämförbar med den vedertagna kunskapen. Jag upplever dock att i takt med arbetets fortskridande fördjupas kunskapen i ämnet. De tolkningar som görs med hjälp av förförståelse och undersökningar, ökar kunskapen och den blir belagd med betydligt mera

kunskap samt teoretiska belägg kring vad som karaktäriserar den senmoderna familjen och hur individualiseringsbegreppet förstås i relation till denna. Min arbetsprocess har följt den hermeneutiska cirkeln från början till slut, förförståelsen har reviderats och fördjupats och lett till ny förförståelse.

7.3. Samhället, familjen och individualiseringsprocessen

Först presenteras en historisk tillbakablick kring familjelivet, dess utformning, utveckling samt funktion, för att utröna vad som karaktäriserar den senmoderna familjen. Detta löper över i vad som karaktäriserar den senmoderna familjen. I mitt uppsatsarbete framträdde successivt individualiseringsprocessens betydelse för individen, och hur synen på människan förändrats från ett objekt till ett subjekt, över tiden.

7.3.1. Historisk tillbakablick

Under Aristoteles tid sågs familjen som ett samhälle i miniatyr. Det var familjen som var den minsta enheten i samhället, och inte individen. Familjemedlemmarna var inte synliga utåt, utan de företräddes av fadern som var auktoritär. Aristoteles hävdade att individen till skillnad från djuren inte enbart levde tillsammans i fortplantningssyfte, utan även för arbetet och bevarande av egendom (Ambjörnsson, 1978). Barnen var viktiga för att kunna bevara egendomen inom familjen (Singer, 2000). Denna syn rådde fram till 1600- 1700-talet i Västeuropa. Det började successivt ske en förändring av den rådande familjesynen, till följd av att kapital och arbete förläggs utanför familjen. Aristoteles såg den lönearbetande familjen som en skapelse utan vett och mening. Under 1600- och 1700-talet förläggs alltmer arbete utanför familjegemenskapen och individen blir lönearbetare. Tidigare hade den auktoritära fadern ansvarat för produktionen och vinsten. Kapitalägare övertar detta ansvar och de olika familjemedlemmarna får för sin producerade arbetskraft erhålla lön (Ambjörnsson, 1978). Jag har funnit att en viss individualisering sker, då individen börjar framträda ur folkmängden, till följd av att kapital och arbete förläggs utanför familjeenheten. 1749 infördes folkräkning i Sverige. Landets rikedom bestod bl.a. av en stor befolkning. Myndigheter hade därmed ett stort intresse av att finna den bakomliggande orsaken till varför människor dog och folkbokföring infördes (Bengtsson & Ohlsson, 1996). Min tolkning är att genom folkbokföringens införande, urskiljdes individen ytterligare ur massan, och det sker en individualisering av människan.

I samhället började tongångar om familjens sönderfall ge sig tillkänna, när individen börjar arbeta utanför familjen (Ambjörnsson, 1978). Jag tycker mig finna att familjens sönderfall skulle förhindras och successivt förändrades synen på makarnas relation under 1700- och 1800-talet. Kärleken tillsammans med omsorgen om barnen samt dess uppfostran, skulle verka familjesammanhållande, till skillnad från det agrara samhället då kärleken ej var nödvändig, utan äktenskapet sågs som en ekonomisk förening. Jordegendomen och arbetskraften krävde att familjen sammanhölls som en enhet (Ambjörnsson, 1978).

John Locke (1632-1704) och Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) kan ses som förespråkare för individualiseringen av individen. Locke ansåg att kvinnan och mannen sökte sig till varandra av fri vilja, och att deras främsta uppgift var att fortplanta sig. Enheten mellan föräldrarna skulle bestå så länge barnet var beroende av dem, därefter stod det dem fritt att skilja sig om de sånskade. Individualismen betonades ännu mer av Rousseau som ansåg individen central och inte familjen. Rousseau anförde att båda föräldrarna bidrog till barnets omsorg, dock av olika slag (Ambjörnsson, 1978). För mig framstår det att vissa likheter går att finna mellan Aristoteles och Rousseau. Då mannen skulle föra talan för familjen så även för hustrun, och kvinnans uppgift var att uppfostra barnen. Vidare ansåg Rousseau att uppfostran skulle ske i hemmet och inte i skolor. Barnen skulle uppfostras till att följa sin egen natur, den inre rösten, och endast få vägledning av den vuxne inför de kommande uppgifterna i livet (Ambjörnsson, 1978). Min tolkning är att Rousseaus tankegångar kring barnuppfostran består fram till 1900-talet, samt hans familjesyn med den ömsinta hemmafrun, den yrkesarbetande fadern och det skyddade barnet.

Jag har noterat att det moderna samhällets framväxt i Europa, förlägger Giddens till 1600-talet, vilket är samtidigt som individen börjar framträda i samhället. Giddens menar att moderniteten är en fortgående process som ännu inte är avslutad, vilken benämns för *det senmoderna samhället*. Detta samhälle präglas av en rådande osäkerhet kring normer och värden, samt mångtydighet i livsföring och livsinställning (Månsson, 1998).

7.3.2. Förändrad syn på barnet och barndomen

Mellan 1700-talets och 1900-talets slut har det skett en stor förändring vad det gäller hushållsarbetets utformning, detta påverkade barnsocialisering. I det agrara samhället inhämtade

barnen kunskap om sitt kommande yrke indirekt, genom att delta i vardagslivet. Likaså anammade barnen föräldrarnas seder och bruk, vilket inte sker i samma utsträckning i dag (Åquist, 1992). Synen på barn och barndom förändrades under 1700-talet. Upplysningstidens tankar bidrog till att förändra förhållandet mellan föräldrar och barn. Dessförinnan ansågs barn onda och oberäkneliga. Under upplysningstiden var barndomen inte enbart förstadiet till vuxenlivet, utan en period med ett eget värde för barnets framtid. Uppfostran var metoden för att forma och förbättra individen (Singer, 2000). Jag tycker mig finna att dessa tankegångar vidareutvecklades av Ellen Key under 1900-talets början, samt att det går att återfinna delar av Rousseaus tankar kring att människan föds ren och ofördärvad, i Keys syn på uppfostran. Lydnad och sunda vanor betonades, samtidigt som det var viktigt att hänsyn togs till barnets personlighet. Egenskaper som lydnad kom att underordnas förmågan till självständigt tänkande. Framförallt såg Key konsekvent på barnet som ett *subjekt* och inte ett objekt som var föremål för fostran (Singer, 2000). Min tolkning är att individualiseringen av barnet börjar framträda tydligare, då barnet ses som ett handlande subjekt, en individ, och inte ett objekt. I välfärdssamhället ökade medvetenheten om att barn är individer, med egna behov och att en felaktig fostran kunde ge negativa följder. Barnuppfostran utvecklades till att bli en alltmer professionaliserad uppgift, som ansågs kräva särskilda kunskaper, ex. Alva Myrdal var förespråkare för detta synsätt (Singer, 2000). Synen på barnet förändrades från att ha varit sedd som arbetskraft, till att inneha en emotionell betydelse för föräldrarna. Detta förändrade föräldrarnas ansvar. De ansvarade för barnets utveckling och stimulans parallellt med kontroll och gränssättning (Bäck-Wiklund, 2001). Jag har funnit att Myrdal på sätt och vis vidare utvecklade de tankegångar som Key hade grundlagt.

Innan jag fortsätter framställningen, vill jag återknyta tankarna kring att barn under industrialismens framväxt, inte längre socialiserades genom att följa med föräldrarna i deras arbete (Singer, 2000). Jag har funnit att barns yrkesval tidigare var historiskt givet, i takt med utvecklingens fortskridande, ökade de olika valmöjligheterna inför yrkesvalet. I detta resonemang går det att spåra de tankar som olika sociologer uttalar ex. Giddens, Ziehe och Gehlen, att det i det senmoderna samhället, råder en kulturell friställning. Individen är inte i samma utsträckning bunden till föräldrarnas gängse tradition och yrkesval.

7.3.3. Individen integreras i aktiviteter utanför familjen

I det allt mera individuerade samhället, integreras individen i aktiviteter utanför familjen, som representant för den egna personen och inte för familjeenheten (Dencik, 1999). Individuerings- och individualiseringsbegreppet hör påsätt och vis samman. Det anses finnas tre begrepp som ökar förståelsen kring civilisationsprocessen, nämligen de ”tre I:na”, institutionalisering, individualisering och individuering (Frönes, 1994). Vid den ekonomiska utvecklingens framväxt blev institutionaliseringen nödvändig, för att ombesörja tillsynen om barn och äldre. Det skedde en individuering av individen, vilket innebär att den moderna staten och dess organisationssystem, ser individen som en huvudenhet. De lagliga rättigheter som individen innehade och innehar, tillägnas till största del den enskilde och inte familjen. Detta kräver ett klassificeringssystem, där individen utgör grundstommen i det byråkratiska systemet av social kontroll och individuella rättigheter. Olika yrkesgrupper behövs för att kunna handha allt material, och ett ökat antal professionella krävs. Detta medför en likriktning av individen, d.v.s. en mall utformas som individer inrättas efter, för att en rättvis fördelning ska kunna ske (ibid). Jag har funnit att individen inlemmas i olika grupper efter utformade klassificeringssystem i byråkratiska sammanhang, vilket är en nödvändighet. Som professionell är det dock viktigt att inte glömma personen som döljs i dessa grupperingar. Då byråkratiseringen till viss del sker på bekostnad av personens individualitet.

Individualiseringen kan anses vara förknippad med en uppluckring av familjen, då individen representerar sig själv och inte familjeenheten. Vidare är min tolkning att Habermas definition av individuering kontra individualisering är relevant. Individualisering syftar på den enskildes psykologiska personlighet, och är inte likt individuering sammankopplat med byråkratisering. Jag finner även Habermas resonemang intressant kring hur individueringssbegreppet, som han sammankopplar med byråkrati och system, håller på att kolonisera människans livsvärld. Livsvärlden sammankopplas med individualisering och är den värld där vi har våra sociala relationer, vårt arbete, vår familj och vänner. Systemet består av anonyma och sakliga relationer, ex. på den ekonomiska marknaden eller i den statliga myndigheten (Månsson, 1998). Min tolkning är i likhet med Frönes att barndomen har blivit invaderad av regler och klassificeringar som växt fram ur utbildningssystemet, det professionella omhändertagandet och ur den växande sociala kontrollen. Samtidigt medföljer det positiva effekter, som t.ex. att barnet framträder som individ, samt att olikheter och färdigheter respekteras (Frönes, 1994). Den tilltagande individualiseringen anses vara ett av de mest framträdande dragen i det senmoderna samhället (Bäck-Wiklund, 2001).

7.3.4. Förändrade familjebetingelser

Det diskuteras olika sociala processer som är och har varit drivkraften i samhällsutvecklingen, bl.a. omnämns individueringsbegreppet som hör samman med individualiseringsbegreppet (Dencik, 1999). Individualiseringsprocessen har pågått under århundrade. Det är dock framförallt efter 1:a världskriget som den tydligast kan urskiljas. Samhällsutvecklingen erbjöd alltmer individuella aktiviteter utanför familjens sociala nätverk. När avståndet mellan produktion och reproduktion började skönjas, framträdde individualiserings och individuerings utvecklingen. Individen framstod som den handlande enheten, urskiljd från familjen. En del av familjens uppfostrings- och skyddsfunktioner av den enskilde överfördes till de offentliga organen. Den skyddande funktion som kyrkan och feodalherren hade historiskt, och därefter familjen, överfördes successivt till staten. Statens uppgift blir att skydda produktionsbetingelserna och garantera reproduktionen av arbetskraft, när produktion och familj skiljs åt (Holter, 1975). Min analys är att när produktionen förläggs utanför familjen följer olika effekter, både på samhälls-, familje- och individnivå. Genom det tidsgeografiska exemplet, där hemproduktionen ersattes av marknadsproduktionen, skedde olika förändringar inom familjen. Mannen var tvungen att få inkomst till inköpen av de varor som tidigare producerades i familjen, och successivt fick även kvinnan hjälpa till med denna uppgift. Staten började ombesörja tillsynen av unga och gamla (Åquist, 1992). För mig framstår det att, då ett ekonomiskt vinstintresse finns från staten, blir det tydligt att olika familjepolitiska åtgärder från samhällets sida, kan påverka familjen och den enskilda individen. Jag vill visa detta genom ett exempel. Det rådde arbetslöshet och befolkningstillväxten var låg i samhället, under 1930-talet. Genom att höja kvinnans status som hemmafru, skedde en förändring av problemen. Befolkningen ökade och det blev fler arbetstillfällen. Det ökande och minskande behovet av arbetskraft i samhället växlar, och likaså skiftar efterfrågan på kvinnans arbetsinsats (Göransson, 1996). Det råder även skiftande behov av institutionalisering. Då behovet finns att frisätta arbetskraft ökar efterfrågan på institutioner som ombesörjer omsorgen om barn och äldre (Holter, 1975).

Det i stycket ovan nämnda resonemanget vill jag sammankoppla med Giddens tankar kring det senmoderna samhället och den ontologiska tryggheten. När det skedde en förändring av de sociala

miljöerna och dess omgivning, förändrades i sin tur individens förmåga att kunna återskapa trygghet. Individen har behov av att kunna bygga upp tillit och trygghet till sin omgivning för att kunna företa sig egna handlingar och val. Detta hör samman med den ontologiska tryggheten som utvecklas i samspelet med andra människor. Ontologisk trygghet innebär att individen har ett behov av att finna kontinuitet och ordning i händelser, som både finns i den direkta och indirekta omgivningen. I vardagen syftar denna ontologiska trygghet till att skapa en känsla av trygghet till sin omgivning och att kunna hantera faror samt hot. (Månsson, 1998). Min tolkning är i likhet med Giddens, att viss existentiell trygghet gavs individen historiskt av den konstruktion av livet som kyrkan gav. Vägledning i avgörande val fick människan genom sin tro. I det senmoderna samhället har det skett en uppluckring av kyrkans makt, och kunskapen samt medvetenheten har ökat (Månsson, 1998). Det är dock inte enbart en nackdel att kyrkans makt har minskat i dagens samhälle, då religionen i vis mån förtryckte individen med hot. Samtidigt framstår det för mig att människan har behov av att kunna finna en mening, ett mål med livet samt struktur, vilket tron ingav och inger individen. Historiskt hade kyrkan en stor makt som de var rädda att mista och därför var det viktigt att kunna hålla människor under kontroll, samtidigt som religionen var familjesammanhållande (Singer, 2000). Min tolkning är att familjen förvaltade kapital för samhället och det var viktigt att kapitalet inte skingrades genom familjens upplösning. Den förändring som har skett i dagens samhälle kring individens möjlighet att utveckla ontologisk trygghet, har medfört svårigheter att skapa kontinuitet och ordning i händelser, vilket bidrar till att existentiell ångest uppstår, till följd av ontologisk otrygghet (Månsson, 1998).

Jag nämnde tidigare att det under 1900-talets början och framför allt på 1930-talet utvecklades en syn kring att barnuppfostran var en professionell angelägenhet. Det lilla barnets utveckling var det moderna som ansvarade för. Skolor inrättades med professionella lärare för de äldre barnens skolning. Min tolkning vill jag återknyta till Giddens resonemang, att i det senmoderna samhället råder en nödvändighet för individen, att förlita sig på sakkunniga inom olika områden, eftersom det är omöjligt för den enskilde att kunna greppa all den kunskap som finns i dagens samhälle, både inom och utom det egna landet. Det krävs större tillförlitlighet till professionella inom olika områden, vilket föder ontologisk otrygghet (Giddens, 1997). Min tolkning vill jag även sammankoppla, med det i styckena nämnda resonemangen om människans ökade valmöjligheter i det senmoderna samhället, och ambivalens kring detta. När det under 1930-talet behövdes flera arbetstillfällen på arbetsmarknaden och befolkningstillväxten önskades öka, spreds det en tendens i samhället att

husmodersarbete var en professionell syssla, som bl.a. skulle innehålla kunskap om pedagogik m.m.. Barnafödandet ökade och kvinnor stannade hemma och tog hand om barnen. Kanske är det så att utifrån det behov som finns i samhället skapas en trend som tillfredställer behovet. Det har t.ex. under de senare åren florerat en positiv syn kring barnets behov att vara inom barnomsorgen, vilket även har gällt det lilla barnet. Barnen behövde denna kontakt för att främja utvecklingen och stärka dess resurser inför framtiden. De föräldrar som har ansett motsatsen, har förmodligen upplevt ambivalens, samt ifrågasättande av omgivningen, då de valt att stanna hemma med sina barn. Det har varit omodernt att vara hemmaförälder de senare åren.

7.3.5. Kärnfamiljen

Industrialiseringen och de förekommande sociala processerna har påverkat och påverkar alltjämnt familjestrukturen, vilket bidragit till att det inte enbart är kärnfamiljen som existerar. Det skall även nämnas att begreppet kärnfamilj, uppträdde som norm under 1880-talets mitt, i industrialismens framväxt (Dencik, 1999). Till den traditionella kärnfamiljen räknas sammanboende föräldrar med gemensamma barn. En annan förekommande familjekonstellation som råder idag är den ombildade familjen, vilken består av föräldrar där enbart den ena parten är förälder till något av barnen, parterna kan dessutom även ha gemensamma barn. Ytterligare en familjetyp är den ensamstående familjen, en kvinna eller man med barn (Socialvetenskapligtidskrift, 2001). Om begreppen ombildad(-familj) respektive kärn(-familj), definieras närmare, framkommer att ordet ombildad betyder, att en existerande helhet ändras på något väsentligt sätt. Begreppet kärn- har en betydelse av att vara en inre viktig del av något (Swedenborg, 1998). Jag har funnit att de rådande tankarna när begreppet kärnfamilj myntades i mitten av 1880-talet var, att familjen var något väsentligt, den innersta kärnan av något. Enligt Aristoteles resonemang var familjen ett samhälle i miniatyr, den minsta enhet som samhället kunde sönderdelas i (Ambjörnsson, 1978). Min analys är att familjen innebar och innebär något väsentligt för individen, samtidigt som den hade en viktig funktion för samhället i övrigt att fylla.

I det senmoderna samhället är det kanske så att gamla och nya värderingar existerar parallellt med varandra. Kärnfamiljen kan ges som exempel på en familjeform som många har som ideal för hur livet skall levas och utformas. Dock är inte familjen individen lever i, och den i tankarna förenliga. Familjen är viktig då den utgör grunden för hur han/hon utvecklar sin förståelse och sitt skapande av

tillvaron (Gillis, 1997). Min förförståelse kring hur familjen bör utformas och fungera är kanske ett exempel på det Gillis åsyftar. Att det inte går att förena familjen i tankarna och i verkligheten.

7.4. Uppsatsens fjärde frågeställning samt dess förförståelse

Successivt har analysen förts fram till den fjärde frågeställningen. Fortlöpande genom arbetet har individualiseringsprocessen kunnat skönjas. Inför min tredje frågeställning hade jag förförståelsen, att familjen utgör en grund i individens tillvaro och utveckling. Barndomen bör innehålla trygghet, kärlek, tillit och närhet, men även respekt, vägledning och normer/gränssättning. Detta skulle kunna stämma överens med en svart-vit Edvard Persson film, rätt och fel går tydligt att urskilja. Jag anser även att erfarenheter från familjen påverkar individen senare i livet, när hon/han ingår i olika gruppkonstellationer. Med anledning av detta anser jag det viktigt att barn har tillgång till båda sina föräldrar, då de tillför väsentlig kunskap, trots att de lever separerade. Det skall även tilläggas att barn med tragisk barndom inte är dömda till ett sämre liv, utan har möjlighet till förändring genom hela livet. Individen ingår i en komplex tillvaro och påverkan sker både från den direkta- och indirekta omgivningen. Min fjärde frågeställning är, vilken inverkan har det senmoderna familjelivet på individen och barnet?

7.5. Det senmoderna familjelivet och individen

7.5.1. Individuella och gemensamma projekt

Den tilltagande individualiseringen är ett av de mest framträdande dragen i det senmoderna samhället, enligt sociologer som ex. Bauman, Beck och Giddens. Individen måste hela tiden reflektera och välja färdriktning, livet är ett projekt som vi själva ansvarar för, samtidigt som ex. föräldraskapet medför en kombination av ett individuellt och gemensamt projekt (Bäck-Wiklund, 2001). Historiskt var egendomen förutsättningen för det gemensamma arbetet, och arbetet ett måste för att egendomen skulle utökas (Ambjörnsson, 1978). Därmed var det en nödvändighet att människor reproducerade sig, d.v.s. födde barn, genom detta fick barnen även en viss betydelse (Singer, 2000). Detta är inte en nödvändighet i dagens samhälle, planerar individen att skaffa barn, så är det en individuell önskan, ett projekt. Projektet är dock något som planeras tillsammans med en annan person och skall sammanfalla med den personens individuella önskemål (Bäck-Wiklund, 2001). Min tolkning sammanfaller med olika teoretikers, att det kan medföra komplikationer för individen, att kombinera individuella och gemensamma projekt.

Dagens familjeforskare tycks vara eniga om att individuella och gemensamma projekt skall rymmas inom ett individualiserat liv, och att familjen ses som en förhandlingsfamilj. Familjeenheten utvecklar s.k. familjelivets vardagspraktik för att göra vardagen till en känd och förutsägbar tillvaro, ex. barnen som skall hämtas och lämnas påskolan och på olika fritidsaktiviteter o.s.v. (Bäck-Wiklund, 2001). I det senmoderna familjelivet finns inga färdiga lösningar, utan de skapas via överrensommelser och förhandlingar. Den förändring som sker i familjemönstren bidrar till en ökad variation i barns uppväxtvillkor (Bäck-Wiklund, 1997). Dagens utveckling skapar nya situationer som kan te sig ovissa för individen (Dencik, 1999). Jag har funnit att resonemanget går att sammankoppla med det som både Ziehe och Giddens anför. Nämligen att det senmoderna samhället präglas av föränderlighet och att tidigare mönster och traditioner inte längre är gällande. Giddens anför också att rutiner och regler är det kitt som håller samman vardagslivet och motverkar ångest. När människor förlorar denna struktur upptäcker de och blir medvetna om hur viktig den är för att motverka existentiell ångest (Månsson, 1998). Min analys är att det råder en större ambivalens och oro hos individen i dagens samhälle kring normer, regler, existens, tillhörighet o.s.v..

7.5.2. Ökad information och kulturell friställning

Det har i samhället skett olika förändringar som har bidragit till kvinnans och individens individualisering, som ex. kan nämnas 1921, då makans ställning gentemot mannen stärktes och makarna fick likvärdiga ekonomiska rättigheter (Göransson, 1996). Föräldraförsäkringssystemet som råder i Sverige har på olika sätt bidragit till att både kvinnor och män kan försörja sig själva, och samtidigt klara av omsorgen om det gemensamma barnet. I takt med det ökande antalet förvärvsarbetande har det även skett en förändring av rollfördelningen i familjen. Tidigare rådde det kompletterande roller mellan de vuxna, idag råder till största del symmetrisk rollfördelning mellan parterna. I Jordbrukssamhället var familjelivet präglad av kontinuitet och rutin, och i dagens familj erbjuds det skiftande möjligheter och aktiviteter både inom- och utom familjen (Schultz-Jørgensen, 1999). Detta vill jag sammankoppla med Giddens tankar kring att det i det senmoderna samhället, råder stort utbud av information samt en kulturell friställning. Det har skett en förändring i dagens samhälle av tiden och rummet. Tidigare hade individen endast kunskap om vad som skedde i den enskildes närmiljö. I det senmoderna samhället nås individen av information, både från nationell och internationell nivå. Detta gör att individen får vetskap om möjligheter, även på avstånd, utanför det

direkta rummet. Det har även skett en kulturell friställning av individen, vilket innebär att ex. de yrke som varit tradition inom familjen, är det inte nödvändigt att den enskilde övertar (Giddens, 1997). Min tolkning sammanfaller med Giddens, att den enskilde står inför olika valmöjligheter och har själv ansvaret att välja färdriktning.

Individen nås av information från både nationell- och internationell nivå via ex. massmedia. Detta påverkar de vuxna, och individen behöver inte enbart bilda sig en uppfattning om det som rör individen själv, utan även de som rör personen indirekt, t.ex. politiska val i avlägsna länder, naturkatastrofer o.s.v.. Detta gäller även barn, tv-program som är speciellt inriktade till den unga publiken vars syfte är att påverka och informera dem, vilket även markerar barnets individualitet (Blomquist, 2001). Jag har funnit i likhet med Holter, att det har skett en förändring av barns socialisering genom historien (Holter, 1975). Min tolkning är att det sker påverkan på barnet inte enbart från de närmaste nätverket, utan även av ex. ovan nämnda massmedia. Socialisation innebär att barnen uppfostras i enlighet med de uttalade- och outtalade normer och värderingar som omger individen. Det innefattar även reaktions- och beteendemönster samt de sätt att kommunicera som omger barnet (Holter, 1975). För mig framstår det att socialiseringen skedde i större utsträckning av familjeenheten själv i det agrara samhället, i dagens samhälle sker detta även av olika institutioner utanför familjen (Ambjörnsson, 1978).

7.5.3. Ökade valmöjligheter och ambivalens

Den ökande individualiseringen i samhället, bort från fasta normer och kyrkans påvingande makt, ställer större krav på individen att själv forma sitt liv (Dahlberg, 1993). Enligt Giddens är individens beteende till viss del viljestyrt, och individen innehar en förmåga att reflektera över beslut och handlingar, om människan kan göras medveten om dessa. Samtidigt ansvarar individen själv för de val som hon/han gör (Månsson, 1998). Individen står inför många valmöjligheter kulturella, religiösa, yrkesmässiga o.s.v., dock finns det få möjligheter till vägledning i dagens samhälle. Den enskilde har mindre kontakt med sina föräldrar och sitt sociala nätverket, vilka skulle kunna utgöra en grogrund att växa ur. Individen måste hela tiden reflektera och välja färdriktning, livet är ett projekt som vi själva ansvarar för. Enskilda livsprojekt skall kombineras med föräldraskapet som är en kombination av ett individuellt och gemensamt projekt med en annan individ. Min tolkning är att det ökande antalet skilsmässor i det senmoderna samhället beror på den tilltagande individualiseringen i vår tid,

samtidigt som individualisering medför många positiva effekter. Belägg för detta resonemang har jag bl.a. funnit genom att, skilsmässofrekvensen är högre i länder där det råder symmetriska familjekonstellationer. (Schultz-Jørgensen, 1999).

Schultz-Jørgensen anför att individualitet och personlig tillfredsställelse är viktiga komponenter i det senmoderna samhället (Schultz-Jørgensen, 1999). Giddens framlägger att individen i dagens samhälle lever ständigt med medvetenheten om att han/hon kan förändra sitt liv (Giddens, 1997). Ziehe anser att det råder en ökad reflexivitet, vilket också bidrar till att individen är medveten om att det endast är hon/han som kan förändra sin tillvaro och att möjligheten finns (Ziehe, 1986). Dessutom anför historiker Gillis att individen lever med en romantiserad bild av familjen, vilken oftast är grundad i tradition. I verkligheten lever vi dock i en annan familjeform. Det medföljer komplikationer när individen skall förena den romantiska familjen och den i verkligheten (Gillis, 1997). Min tolkning är i likhet med Giddens att den ambivalens som människan lever med i det senmoderna samhället, kan leda till ontologisk otrygghet, vilket Giddens även benämner den "livsfarliga oron" (Giddens, 1996). Trots att människan lever i ett individualiserat samhälle tycker jag mig finna, i likhet med Gordon, att individen lever med medvetenheten och behovet av gruppstillhörighet (www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html,02-02-20).

Den utveckling som har skett och den kunskapsmedvetenhet som råder i samhället idag, har inte minskat föräldrarnas- och i synnerhet moderns upplevelse av att tycka sig ansvara för både barnets misslyckande och framsteg (Frönes, 1994). Min tolkning är att detta inte minskar föräldrarnas ambivalens, både inför sina egna- och barnens val. Successivt har barns rättigheter stärkts, framför allt under 1990-talet då barns ställning i samhället blev en viktig fråga, vilket stärktes av FN:s barnkonvention. Detta har med tiden utvecklats till en förhandlingsfamilj, där barn och föräldrar förhandlar om rätt och fel. Genom dagens teknologi har även det ofödda barnets utveckling kommit att bli ett centralt ämne (Bäck-Wiklund & Lundström, 2001). Jag skall sammankoppla det jag sagt i styckena ovan, med Ziehes resonemang kring dagens samhälle. Ziehe anför, att individen i dag lever i ett samhälle där det ges möjlighet till reflexivitet, vilket innebär att dagens kultur, ger människan alltmer kunnande att iaktta och kommentera sig själv, d.v.s. personen har tillgång till självreferenser. Vidare har individen en större kunskap kring den vetenskapliga synen vad det gäller uppväxt och uppfostran. Människan lever även i ett samhälle som präglas av en ökad görbarhet.

Detta innebär dels en befrielse, men också ett egen ansvar. I dagens samhälle råder ett stort utbud av möjligheter och livsstilserbjudande, vilket bidrar till ökade prestationskrav på individen. Ziehe anför, att den ömtålighet av individens självkänsla, som ibland beskrivs i socialpsykologisk litteratur ter sig begriplig i detta resonemang (Ziehe, 1986). Jag vill även inflika, att detta stämmer överens med Giddens tankar kring de ökande möjligheter som erbjuds individen i det senmoderna samhället, och den ambivalens som den enskilde upplever inför detta.

Historiskt var faktorer som socialtillhörighet, familjens tradition och var individen befann sig geografiskt vägledande i olika livsstilsväl. Den ursprungliga familjens förflutna är inte längre någon säker mall för individens framtidsval. De beslutskonflikter och livsstilsväl individen står inför, samt dess medföljande ambivalens och besvikelse, får den enskilde själv handskas med och ansvara för (Ziehe, 1986). Jag ämnar sammankoppla detta med Giddens resonemang. Giddens ser individen som ett aktivt subjekt, som har möjlighet att reflektera över konsekvenser och handlingar, vilket jag funnit stämma överens med Ziehes tankar. Giddens anser även att i det senmoderna samhället, har de sociala miljöerna och dess omgivning förändrats, vilket i sin tur påverkar individens förmåga att återskapa trygghet. Individen är inte längre bunden till traditionella val utan kan själv välja i livet (Månsson, 1998). Även detta resonemang finner jag överensstämbart med Ziehe's anförande inledningsvis i stycket.

Min tolkning är att den osäkerhet som råder i samhället kring normer och regler, gäller även i den ombildade familjen. I det uppluckrade familjesystemet tycker jag mig finna oklarhet kring vilka roller de olika individerna skall inta. Mai Heide Ottosen framlägger att faders- och hans släktsroller kan bli oklara, vilket likaså den nye sambons kan bli (Ottosen, 1999). Historiskt garanterades fadern sin delaktighet samt sitt ansvar gentemot barnet via äktenskapet (Ambjörnsson, 1978). Jag har funnit att denna garanti inte längre råder i dagens samhälle. Det existerar för närvarande ingen kulturell tradition kring giftermålet. Upplösningen av partnerskapet mellan de biologiska föräldrarna, och att nya relationer skapas, innebär att gamla släktband förändras och nya kontakter konstrueras (Ottosen, 1999). Enligt studier gjorda av SCB (1999), mister fäder i större andel än mödrar kontakten med sina barn, dock förändras denna tendens successivt. En orsak är att fäderna oftare blir umgängesföräldrar än mödrarna (Bäck-Wiklund & Lundström, 2001). Idag tillskrivs modern

automatiskt enskild vårdnad om inte paret är gifta eller önskar annat. Min tolkning är att detta kanske förstärker faderns utanförskap, då parterna inte är gifta.

7.5.4. Individens behov av grupptillhörighet

Min hermeneutiska cirkel har fortlöpt och successivt har tankar väckts kring individens behov av att ingå i någon gruppkonstellation i det alltmer individualistiska samhället. Min förförståelse kring detta har nämnts ovan inför min fjärde frågeställning.

Tankar kring familjens betydelse har florerat genom alla tider. Det står i bibeln att det inte är lätt för mannen att leva allena. Den grekiske filosofen Aristoteles (384-322 f.Kr.) ansåg att människan inte kunde vara ensam, och samtidigt förbli människa. Det ansågs höra till människans egenart, att hennes innersta natur endast förverkligas i gemenskap med andra människor (Ambjörnsson, 1978). Detta vill jag sammanföra med psykolog Hans Gordons resonemang. Gordon anser att gruppen/familjen är viktig för individen, eftersom det grundläggande normsystem som används i samspel med andra, grundläggs i familjelivet. Det lilla barnet har behov av att inordna rutiner för att kunna identifiera situationer, vilket leder till förutsägbarhet och normalitet (www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html, 02-02-20). Jag kopplar även Giddens tankar kring att individens utvecklande av sitt medvetande till Gordons resonemang. Giddens anför att individen utvecklar sitt medvetande som består av det omedvetna, praktiskt och diskursivt medvetna, tillsammans med sin omgivning. Det *omedvetna*, som främst grundas på erfarenheter från barndomen, det *praktiskt-* och *diskursivt medvetna* vilket grundar sig ur samspel i vardagen. Individen har ett behov av att kunna utveckla rutiner samt att kunna finna en känsla av tillförlitlighet till sin omgivning (Månsson, 1998). Jag har funnit att Gordon och Giddens anför att det lilla barnet har behov av att finna kontinuitet och förutsägbarhet, vilket de utvecklar i sitt samspel med sin familj. Vidare är min tolkning, att kanske syftade Aristoteles på detta när han uttryckte, att människan inte kunde vara ensam, och samtidigt förbli människa.

Gordon hävdar att gruppen är viktig i det individualistiska samhället, detta för att individens välbefinnande skall kvarstå. Det är dock inte nödvändigt att individen skall bli fast i gamla mönster och normer (www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html, 02-02-20). Blomquist anser att individens behov av social gemenskap och identifikation kvarstår, trots att människor lever i ett samhälle med ökad individualism och större valmöjligheter. Det råder en ambivalens hos individen, då hon/han både

vill vara fria och ha någon gupptillhörighet (Blomquist, 2001). Min analys är, att det finns ett behov av att ingå i en gemenskap hos individen. Med anledning av att människans medvetande-, personlighet- och ontologiska trygghet utvecklas i samspelet med sin omgivning, vilket även vederlagts genom bl.a. Giddens teori. Därav är min tolkning, att det är av betydelse för individen att ingå i någon form av gruppkonstellation, som kan utgöra en trygg grund.

I dagens samhälle går det att skönja en viss förändring vad det gäller barns förhållande och beteende gentemot vuxna auktoriteter. Barnets respekt och integration i familjen hör samman med närheten mellan föräldrar och barn. Dock skall barnet vara en självständig individ vad det gäller föräldrarnas normsystem, regler skall diskuteras fram av de olika familjemedlemmarna (Blomquist, 2001). Detta vederläggs även av Bäck-Wiklund (2001), som omnämmer dagens familj som en förhandlingsfamilj (Bäck-Wiklund, 2001). Min analys är i likhet med Blomquists resonemang, att det finns en vinst i att stärka individen/barnet i det senmoderna samhället till att utveckla en trygg och självständig förmåga. Det förs diskussioner i dagens samhälle om att barn är mera utåriktade, öppnare, socialare och mera grupporienterade (Schultz-Jørgensen, 1999). Efter denna framställning kring den senmoderna familjen, har jag funnit att vi bör tänka framåt och stärka dessa egenskaper, samtidigt som vi skall återge vår historia för att ge våra barn en historisk vetskap, då det tydligen finns ett behov av detta i det senmoderna samhället.

Efterhand som jag har arbetat med uppsatsen, och tillfört kunskap till min förförståelse och därefter gjort tolkningar, upptäcker jag att kunskapen har breddats. Detta vill jag låta leda fram till slutdiskussion och egna reflektioner och därefter förslag på empiriska undersökningar.

8. SLUTDISKUSSION OCH EGNA REFLEKTIONER

Detta uppsatsarbete har lett fram till att vissa drag och tendenser framträtt ur materialet. Genom tiden har det successivt skett en individualisering av individen. I samhället har människosynen förändrats successivt till att vara mera subjekt än objekt inriktad. Olika sociala processer och förändringar i samhället har bidragit till denna utveckling. Utvecklingen har påverkat familjen och därmed även individen.

Jag nämner ovan objekt och subjekt syn. Giddens talar om att individen i det senmoderna samhället har ökade valmöjligheter, dock råder inte total frihet då individen ingår i en komplex kontext. Detta vill jag sammankoppla med det resonemang jag inledningsvis förde i uppsatsen med referens till Eliasson. Jag anser att det råder en ”både/och” syn, d.v.s. människan är både handlande och beroende. Vi är ett objekt då vi påverkas i vårt samspel med andra, samtidigt är vi subjekt när ansvar tas för handlingar o.s.v.. Samtidigt lever vi i ett samhälle som våra handlingar inte är oberoende av.

Det moderna samhället växte fram under 1600-talet i Europa. Moderniteten ser Giddens som ett ständigt pågående projekt som ännu inte är avslutat, vilket han benämner för det senmoderna samhället. Detta samhälle präglas av att det råder osäkerhet kring normer och värden, samt mångtydighet i livsföring och livsinställning. Ett av de senmoderna samhällets mest framträdande drag är en tilltagande individualisering. Individen har behov av att utveckla en känsla av kontinuitet och ordning i händelser, d.v.s. ontologisk trygghet. Den ontologiska tryggheten syftar till att skapa en känsla av trygghet till sin omgivning och att kunna hantera faror samt hot. Denna trygghet utvecklar individen i sitt samspel med sin omgivning. I det senmoderna samhället råder svårigheter för den enskilde att kunna greppa sin tillvaro, eftersom människan lever både i en nationell och internationell kontext. Det uppstår en ontologisk otrygghet. Individen har behov av att kunna utforma rutiner och regler i vardagslivet. När individen mister kontrollen i vardagen, uppträder den grundläggande ångesten som präglar den mänskliga existensen. Det senmoderna familjelivet präglas av föränderlighet, det är därför viktigt att dagens familjer konstruerar en vardagsrutin, barn som hämtas och lämnas på dagis vid visst klockslag, torsdagen är tvättdag o.s.v..

Människan lever i ett individualistiskt samhälle som präglas av en subjekt syn, den enskilde ansvarar för sina val och handlingar i större utsträckning. Jag fann objekts och subjekts utvecklingen intressant, då denna förändring går att koppla till de psykologiska teorierna. Kring förra sekelskiftet framträdde Freud och psykodynamisk teori. Inom den psykodynamiska teorin råder en viss determinism. Problem som uppkom hos den vuxne individen, eftersöktes i individens första levnadsår. Detta sammanfaller med den rådande samhällssynen, som var mera objektiv samt deterministisk. Inom objektrelationsteorin anses modern ha väsentlig betydelse för barnet och är ansvarig för barnets utveckling. Under 1930-talet professionaliserades hemmafrun och modern ombesörjde i synnerhet omhändertagandet av barnen och fadern försörjde familjemedlemmarna. I dag ansvarar

individen för sina handlingar och konsekvenser, och är ett handlande subjekt. Detta stämmer överens med de rådande psykologiska tendenserna i dag. Människan har möjlighet att förändra sin situation och det som inte är synligt för individen, kan göras synligt för henne/honom. D.v.s. det individualistiska samhället ökar valmöjligheterna och minskar determinismen. Detta har dock medfört, enligt Giddens och Ziehe, att det råder ambivalens kring vilket val som är det rätta i dagens samhälle, samtidigt som jag anser att möjligheten till egna val i det senmoderna samhället är en stor förmån. Det tycks dock medfölja svårigheter att kombinera denna individuella frihet, med det hos individen inneboende behovet av grupp tillhörighet, vilket medför ett visst avkall av de individuella projekten, då dessa skall kombineras med andra individer.

Jag vill även uppmärksamma de effekter som skett med familjen, till följd av industrialiseringen i samhället, förändringen som har skett från den agrara familjen till den lönearbetande. När produktion och reproduktion skiljdes åt, inrättades institutioner för att ombesörja omsorgen om barn och äldre, detta frisatte arbetskraft. Denna förändring bidrog till att en individering och individualisering skedde av individen. Allt mer aktiviteter skedde utanför familjeenheten, och den enskilde företrädde sig själv och inte familjen. En effekt av detta är att barn socialiseras samt ägnar mycket tid utanför familjen i det senmoderna samhället, vilket även innefattar det lilla barnet. Barns individualitet har ökat, vilket betonas ytterligare av de tv-program, tidningar och aktiviteter som riktas till den lilla publiken. Genom detta har barn i det senmoderna samhället en privat tillvaro som föräldrarna inte har tillgång till, historiskt hade föräldrarna större insyn i barnens privata sfär. Jag tror dock att individen i dagens samhälle har ett behov av att ingå i en familj, som ger personen tillgång till ett utrymme som skänker avkoppling och värnar om dess personliga integritet. En plats där personen kan vara anonym och sedd som en grupp, en jämvikt till det annars individualistiska samhället, där han/hon alltjämt företräder den egna individen.

I det senmoderna samhället sker en tilltagande individualisering, vilket tidigare har nämnts. Ytterligare en effekt av detta anser jag går att finna bland ungdomar. Allt fler unga människor väljer att leva "singelliv", och de som önskar att bilda familj, gör det senare i livet. Detta bidrar till att nativitetssiffran är låg, vissa får endast ett barn, eftersom de inte hinner få fler, och andra blir barnlösa då fertiliteten avtar med stigande ålder. Giddens talar om de ökade valmöjligheterna i det senmoderna samhället, och den ambivalens som råder inför vilket val som är det rätta. Ungdomar upplever att det

är mycket de vill göra innan de bildar familj resa, utbilda sig, göra karriär, uppleva och upptäcka. Samtidigt råder det ambivalens inför vem som är den rätta partnern i livet. Många upplever förmodligen att de befinner sig i ett kaos av möjligheter. Framtiden är inte given och följer ej ett traditionellt givet mönster, d.v.s. kulturell friställning råder. Det existerar även ett allmänt socialt krav i samhället att individen bör bryta upp, frigöra sig från sin bakgrund och finna och utveckla sig själv. I det individualistiska samhället ställer jag mig frågan, var kommer barnen in? Då föräldraskap medför att individen gör vissa avkall på sin individualitet, till förmån för barnets bästa, vilket i förlängningen kanske är allas bästa.

Jag har i min studie utifrån mitt syfte och mina frågeställningar funnit att familjen i det senmoderna samhället är svår att hålla samman, i ett alltmer individualistiskt samhälle. Det finns svårigheter att kombinera ett familjeliv som bygger på att individen måste göra avkall på egna önskemål, och kompromissa så att de parter som ingår i familjen är eniga. Individen har dels egna projekt och dels gemensamma projekt med en annan person, och när det tillkommer barn så skall även deras projekt sammanfalla med föräldrarnas. Utvecklingen mot ett allt mera individualistiskt samhälle går inte att stoppa, och samtidigt är det inte någons önskan heller. Individen innehar en större frihet i dag än historiskt. Med anledning av det faktum att vi lever i ett individualistiskt samhälle, med dess konsekvenser och fördelar, bör vi inte se oss blinda på problemen som kommer ur detta, som ex. ökande skilsmässosiffror, utan försöka se på det som går att förbättra och hur kan vi på bästa sätt stärka kommande generationer. Föräldrar som förtvivlas efter separationen, bör inse att det medföljer svårigheter att förena enskilda och gemensamma projekt. Samtidigt som barn i det senmoderna samhället måste få en stadig grund att bygga sitt kommande liv ur. En grund som skall innehålla trygghet, kärlek och tillit, trots att de lever med separerade föräldrar.

8.1. Förslag på empiriska undersökningar

Antalet skilsmässor i det senmoderna samhället ökar. Separationen i familjen påverkar barnen olika.

De faktorer som inverkar negativt är följande:

- Flyttning från ursprungshemmet under och inom de närmst följande åren efter skilsmässan.
- Ekonomisk försämring i det hushåll barnet är boende.
- Dåligt samarbete mellan föräldrarna kring barnets kontakt med umgängesföräldern, vilket även leder till att barnet får ringa umgänge eller mister kontakten helt.

- Det tycks inte påverka barnet negativt om barnets boende förälder träffar en ny sambo, dock är det sämre om umgänges föräldern gör detta.

Kari Moxnes anser att det finns för lite forskning kring anledningarna till den sist nämnda punkten, och efterlyser undersökningar för att närmare förklaringar skall kunna ges (Moxnes, 1999). De ovan nämnda konsekvenserna är ett faktum, dock är det kanske även så att barn som växer upp i ombildade familjer där trygghet finns, är mera förberedda på den flexibilitet och de valmöjligheter som råder i samhället?

Historikern Ronny Ambjörnsson anser att det går att finna insikt kring samtiden i vår historia. Dock lär filosofen Friedrich Hegel yttrat att, ”..... det endast man kan lära av Historien, det är, att man inte kan lära av Historien” (Fritt översatt, Dencik, 1999, s 13). Med anledning av detta bör vi söka förklaringar till fenomenen i vår samtid, dock anser jag att detta sammantaget med en historisk och teoretisk betraktelse bör ge väl underbyggda resultat. Den historiska- och teoretiska genomgång som nu har skett, har gett upphov till att min nyfikenhet åter har växts och till att nya preliminära frågor utarbetats, ur såväl barn- som föräldraperspektiv.

- Föreligger det svårigheter att i ett individualistiskt samhälle kombinera egna och gemensamma projekt?
- På vilket sätt stärker föräldrar barns trygghet och självständighet?
- Råder det någon skillnad på barns trygghet och självständighet, mellan skilsmässobarn och barn med icke separerade föräldrar?
- Finns det någon koppling mellan barns förhållande mot vuxenauktoriteter som ex. lärare och barns kontakt med sina föräldrar?
- Vad är anledningen till att det kan ge barnet konsekvenser om umgängesföräldern träffar en ny partner, och inte boendeföräldern?
- Hur påverkas barns rolltagande av att ingå i separerade familjesystem?
- Upplever barn att de har tillgång till egna rättigheter och valmöjligheter, i förhållande till olika institutioner?

9. KÄLLFÖRTECKNING

9.1. Referenser

Ambjörnsson, Ronny (1978) *Familjeporträtt. Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i historien*. Avesta: Eric Jannersten Tryckeri AB 2:a uppl.

Bengtsson, Tommy & Ohlsson, Rolf (1996) "Sveriges befolkning myter och verklighet" i Furuhausen, B., red.: *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Arlöv: Berlings.

Blomquist, Bo (2001) *Förskolebarnets relation till sin familj. Förändrade förutsättningar och föreställningar 1950-1990*. Göteborg: Kompendiet, Aidla Trading AB.

Bäck-Wiklund, Margareta (2001) "Senmodernt familjeliv och barns vardag" i Bäck-Wiklund, R., Lundström, T., red.: *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997) *Det moderna föräldrskapet, en studie av familj och kön i förändring*. Falun: Tryckning AiT Scandbook.

Bäck-Wiklund, Margareta (1993) "Barn, moderna familjekulturer och hälsa – en idéskiss" i Agell, A., Arve-Parès, B., & Björnberg, U., red.: *Om modernt familjeliv och familjeseparationer*. Stockholm: Norstedts Tryckeri AB.

Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (2001) "Barns vardag i det senmoderna samhället" i Bäck-Wiklund, M., Lundström, T., red.: *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Dahlberg, Gunilla (1993) "Modern barnuppfostran och modernt familjeliv – en komplex och sofistikerad förhandlingsprocess" i Agell, a., Arve-Parès, B., Björnberg, U., red.: *Om modernt familjeliv och familjeseparationer*. Stockholm: Norstedts Tryckeri AB.

Dencik, Lars (1999) "Börn og familie i det postmoderne samfund" i Dencik, L., Schultz-Jørgensen, P., red.: *Börn og familie i det postmoderne samfund*. Köbenhavn: Hans Reitzels Forlag A/S.

Egidius, Henry (1997) *Psykologi lexikon*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Eliasson, Rosmari (1995) *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur 2:a uppl.

Frönes, Ivar (1994) "Dimensions of Childhood" i Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H., Eds.: *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Vienna: European Centre.

Giddens, Anthony (1997) *Modernitet och självidentitet*. Uddevalla: Media Print.

Giddens, Anthony (1996) *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.

Gillis, John R. (1997) *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Gilje, Nils & Grimen, Harald (2000) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Gähler, Michael & Jonsson, Jan O (2001) "Efter skilsmässan." *Forskning & Framsteg*, Årgång Jan – Febr Nr 1.

Göransson, Anita (1996) "Från hushåll och släkt till marknad och stat" i Furuhagen, B., red.: *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Arlöv: Berlings 3:e uppl.

Holter, Harriet (1975) "Familjens historiska utveckling i Nordeuropa" i Holter, H., Gjertsen, A., Ve-Henriksen, H., Hjort, H., red.: *Familjen i klassamhället*. Malmö: Beyronds AB.

Hyvönen, Ulf (2001) "Barndom i länkade familjesystem. Om samhörighet och åskilnad" i socialt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*, Årgång 8 Nr 1-2.

Jensen, An-Magritt (1999) "Börn i den skandinaviske samboerfamilie" i Dencik, L., Schultz-Jørgensen, P., red.: *Börn og familie i det postmoderne samfund*. Köbenhavn: Hans Reitzels Forlag A/S.

Larsson-Sjöberg, Kristina (2000) *Barndom i länkade familjesystem. Om samhörighet och åskilnad*. Landskrona: Parajett.

Magee, Bryan (1998) *filosofi. Från antikens naturfilosofer till dagens moderna tänkare*. London: Dorling Kindersley Limited.

Månsson, Per (1998) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Rabén Prisma 5:e uppl.

Näsman, Elisabet (1994) "Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe" i Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H., Eds.: *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Vienna: European Centre.

Olsson, Ulf (1996) "Industrilandet" i Furuhausen, B., red.: *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Arlöv: Berlings

Ottosen, Mai Heide (1999) "Familieopfattelse blandt børn i sammenbragte familier" i Dencik, L., Schultz-Jørgensen, P., red.: *Börn og familie i det postmoderne samfund*. Köbenhavn: Hans Reitzels Forlag A/S.

Qvortrup, Jens (1994) "Childhood Matters: An Introduction" i Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H., Eds.,: *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Vienna: European Centre.

Schultz-Jørgensen, Per (1999) "Familieliv – i børnefamilien" i Dencik, L., Schultz-Jørgensen, P., red.,: *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.

Singer, Anna (2000) *Föräldraskap i rättslig belysning*. Iustus Förlag AB.

Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (1996) *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Swedenborg, Lillemor (1998) *Stora Svenska Ordboken*. Stockholm: Norstedts Förlag AB.

Ziehe, Thomas (1986) "Inför avmystifieringen av världen. Ungdom och kulturell modernisering" i Löfgren, M., Molander, A., red.,: *Postmoderna tider*. Finland: Norstedts förlag.

Åquist, Ann-Cathrine (1992) *Tidsgeografi i samspel med samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.

9.2. Övriga källor

Ekonomi historiska institutionens hemsida www.econhist.gu.se/mom1/Fam_hist_III.html#6

Gordon Consultings AB hemsida www.gordonconsulting.se/artiklar/art1.html

Göteborgspostens hemsida www.gp.se/special/familjer/artiklar/art04.shtml

